

PETŐFI
KÖNYVTÁR

Országos Széchenyi Könyvtár

Szerkesztik
ENDRŐDI S. ÉS
Dr. FERENCZI Z.

MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

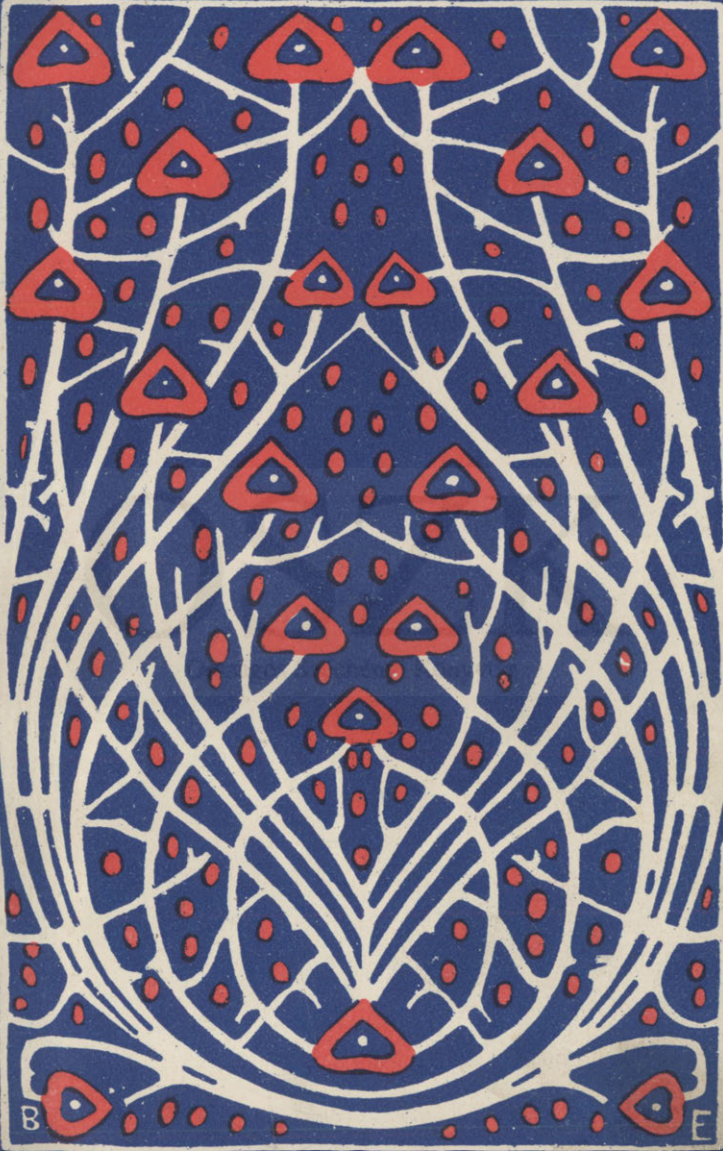

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR

010483

KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

TULAJDONA

B

E

Magyar Nemzeti Könyvtár

PETŐFI-KÖNYVTÁR.

Szerkesztik:

Endrődi Sándor és dr. Ferenczi Zoltán

IV. füzet

BARABÁS ÁBEL

FELHŐK.

Petőfi - Könyvtár

czimmel, a Petőfi-kultusz ápolására, a lánglelkű költő életviszonyaira és költészetére vonatkozó adatok összegyűjtése, feldolgozása s részben a nemsokára készen álló Petőfi-ház anyagának ismertetése céljából új vállalatot indítunk meg, mely kéthavonkénti 8—12 ives füzetekben fog megjelenni, izléses kiállításban, illusztrálva. E füzetek később (számra 30 füzet) 15 diszes kötetben bocsáttatnak a közönség rendelkezésére.

Petőfi költészete kimerithetetlen kincsesbányánk s a vele foglalkozás

mindig édes gyönyörűség. Azt hisszük, nem végzünk fölösleges munkát, midőn a szétszórt adatok csoportosításával hozzáférhetővé akarjuk tenni a rengeteg anyaghalmazt s előkészíteni próbáljuk egy még mindig hiányzó, kimerítő és hiteles Petőfi-repertorium nagy munkáját.

A füzetek egy része azonban már az ismert anyag feldolgozása lesz. Eleven, átszürt tartalom, érdekes, vonzó olvasmány.

Az aránylag olcsó és tartalmas füzetek, melyeknek bizonyos százalékát a Petőfi-ház kapja, a következő, de megjelenésök időpontját illetőleg változást is szenvedhető sorrendben fognak napvilágot látni:

1. *Kéry Gyula* : Friss nyomon.
2. *Baróti Lajos* : Petőfi-adomák.
3. *Váradi Antal* : Regényes rajzok Petőfi életéből.

4. *Barabás Abel* : Felhők.
5. *Gyulai Pál* : Petőfi Sándor és lírai költészetünk.
6. *Dr. Ferenczi Zoltán* : Szabadság, szerelem.
7. *Bihari Mór* : Petőfiné Szendrey Júlia Versei és Naplói.
8. — *Petőfiné Szendrey Júlia* eredeti elbeszélései.
9. *Farkas Emőd* : Petőfi életregénye.
10. *Meltzl Hugó* : Petőfi tanulmányai.
11. *Péterfi Tamás* : Petőfi-regék.
12. *Palágyi Menyhért* : Petőfi művészete.
13. *Déri Gyula* : Petőfi Zoltán és művei.
14. *Váradi Antal* : Az elzárt mennyország.
15. *Dr. Bajza József* : Petőfi István és versei.
16. *Gárdonyi Géza* : Jegyzetek Petőfiről.
17. *Dr. Somogyi Gyula* : Petőfi költészete.
18. *Kéry Gyula* : Ujabb leletek.
19. *Baróti Lajos* : Petőfi a ponyván.
- 20—22. *Többektől, névleg* : *Kont Ignác, Neugebauer László, Yolland Arthur, Szana Tamás, Szász Zombor és Vikár Bélától* :
Petőfi a világirodalomban.

23. *Hevesi Sándor* : *Petőfi lírai művészete.*
24. *Endrődi Béla* : *Petőfi és Arany.*
25. *Dr. Ferenczi Zoltán* : *Petőfi születésének és eltiünésének irodalma.*
26. *Váradi Antal* : *Apróságok Petőfi életéből.*
27. *Egressy Ákos* : *Visszaemlékezések.*
28. *Endrődi Sándor* : *Petőfi a magyar költők világításában.*
29. *Szomaházy István* : *Petőfi, mint bohém.*
30. *Herczeg Ferencz* : *A Petőfi-ház.*

Budapest, 1907. deczember hó 31-én.

Endrődi Sándor, dr. Ferenczi Zoltán,
a Petőfi-Könyvtár szerkesztői.

PETŐFI - KÖNYVTÁR

Szerkesztik: ENDRŐDI SÁNDOR és dr. FERENCZI ZOLTÁN

IV. FÜZET

FELHŐK

IRTA

BARABÁS ÁBEL

MÜHLBECK KÁROLY RAJZAIVAL

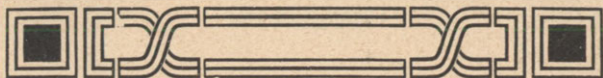
BUDAPEST, 1908

KUNOSSY, SZILÁGYI ÉS TÁRSA

KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KIADÁSA

B e v e z e t é s.

Láttatok-e favágót munkában? Ha nem, figyeljétek meg. Ebből is lehet okulni. A favágó kiméri a tönköket s szépen sorjában fűrészeli. Mikor ezzel elkészült, kezébe veszi a fejszét és neki fog a hasogatásnak. A dolog vígan megy. A hasábok egymás után válnak kettőbe, négybe, hatba. Olyan gyorsan halad a munka, mintha a hasábok saját jószántukból akarnának több darabra oszlani.

De egyszer csak nagyot koppan a fejsze. A tuskó nem enged. Gircses-görcsös oldalán csak éppen, hogy nyomokat hagy a fejsze éle, de bele nem hatol. A favágó belevág egyszer, kétszer, háromszor; hiába. Jobbra forgatja, balra forgatja, egészen megforgatja; seholsem enged. Ehhez több erő kell. Meg aztán bele is fájdulna az ember dereka, ha mindenáron fel akarná vágni. Ilyenkor aztán nem sokat gondolkozik a favágó. Belöki a görcsös tuskót a fáskamra legsötétebb zugába. Oda, ahol a gazda sem látja meg. Pedig, ha föl vágná, micsoda izzó parazsat adna!

Ilyen súlyos darab a magyar irodalomban a *Felhők*. Azok, kik az irodalomtörténetet csinálják,

úgy bántak vele, mint a favágó a maga görcsös tuskójával. Belevágták fejszéküket s mivel úgy találták, hogy kemény: ráfogták, hogy nem sokat ér. Félredobták hát az irodalomtörténet egyik félre-eső zugába, hogy más se próbálja meg rajta erejét.

Előkeresem a sötét zugból ezt a súlyos fadarabot s kezembe veszem a fejszét, hogy föl-aprózzam és hasznossá tegyem az irodalomtörténet számára.

I.

A költő *Felhők*-nek nevezi. Mi elfogadjuk a címet és belepillantunk. Hatvanhat költeményt találunk benne. Szenvedélyes felkiáltások. Víziószerű képek. Rejtélyes feliratok. Mit jelent ez a különös mű?

Nem értjük. Valamint, hogy nem értjük meg a természeti tűneményt sem, ha nem kutatjuk az okot, mely előidézte. A szivárvány, a napfogyatkozás, a mennydörgés is különös dolgok; de ha ismerjük az okokat, melyek e természeti tűneményeket előidézik, minden érthetővé válik. A szellem művei is éppen ilyen természeti tűnemények. Ha meg akarjuk érteni: csak a lélek mélyére kell tekintenünk és minden világos lesz előttünk.

Vizsgáljuk meg Petőfi lelkét abban a korszakban, mely a *Felhőket* megelőzte. A huszonkétéves ifju áll előttünk, kezében a lángész diplomájával,

agyában világgraszoló gondolatokkal, szívében nagy-szerű érzésekkel. Még csak huszonkét évet élt, de ez idő alatt az élet minden szenvedését átélte. A balsorsnak valóságos forgószele ragadta magával, hogy néhány év alatt a nyomor minden állomásán megforduljon. De az utolsó állomásról visszatért s rövid idő alatt az ország első költőjévé küzdötte fel magát.

Még nem ismerték el; de ő érzi, hogy első költője az országnak. A hatalmas szellem erős öntudata él lelkében, mely követelővé teszi. Éhezett, fázott, szenvedett: megfizette tehát dicsőségét. Most már a boldogságot is követeli. Érzi, hogy a dicsőség olyan fény, melynek nincsen melege. De hiszi és bízik benne, hogy a dicsőség megszerzi neki a boldogságot is. Ebben a hitében csalódnia kell.

Szeretni vágyott és viszontszerelemre nem talált. Ez lázadóvá teszi. Nem tudja elviselni az igazságtalanságot, mely neki osztályrészül jutott. Tudja, hogy a szerelmet senki úgy nem szólaltatta meg, mint ő és éreznie kell, hogy a nőkben érdeklődést kelteni nem tud. A *Szerelem gyöngyei*-ben szívének minden kincsét rápazarolja Mednyánszky Bertára és rideg visszautasításra talál. Szerelmet akar cserébe verseiért s csak bámulatot kap érte. Még büszkesége is csorbát szenved abban az indokolásban, hogy az apa leányát poétának nem adja.

Nem ez volt az egyetlen csalódás, mely lelkét fölforgatta. Mert ime, alig ocsudik fel szerelmi csalódásából: most már dicsőségét is kétségbe

vonják. Az irigység föltámad ellene és megpróbálja letépni koszoruját. Egymásután támadnak ellenségei; kritikusai egyértelműen ócsárolják. Petőfi oly gyorsan emelkedett fölébe költőinknek, népszerűsége oly általános lett, hogy nem tudják neki megbocsátani. Tűrnie kell, hogy legjobb verseit gyalázzák. Még tanácsokat is adnak neki, hogy minő irányban folytassa költői működését, ha haladni akar. Annyiféle hibát rónak fel neki, amennyi egy sereg fűzfapoétának is elég volna. Petőfi gúnynyal és ostorral fizet, de az emberekben való csalódása mély nyomot hagy szívében.

Még erősebb nyomot hagy az, hogy barátai-ban is csalódnia kell. Az igazságtalanság elől a barátság-hoz akar menekülni s mikor a támadók közt éppen egyik régi barátját, Szeberényi Lajost ismeri fel: fokozódik szívében a keserűség. A barátságot senki nem állította oly eszményi magaslatra és most onnan kell fogadnia az orvtámadásokat. Ez súlyos csapás volt, mely megingatta hitét.

Még csak a sors néhány ökölcsapására volt szükség, hogy kétely költözzék szívébe. Ez is bekövetkezik nemsokára. Szülei tönkrejutnak, elvesztik minden vagyonukat; közel vannak ahhoz, hogy a koldusbotot vegyék kezükbe. És Petőfinek ezt tétlenül kell néznie. Szüleit támogatni nem tudja, mert magának sincs jövedelme. Vahot Imre oly csuful bánik el vele, hogy alig tudja fenntartani magát. Egy hitvány szobában kell tengődnie, nyomorúságos állapotban.

Igy rohanták meg minden oldalról a sors csapásai. Nem is egymásután, hanem egyszerre, hogy föl se tudjon lélegzeni. Nem csoda tehát, ha Petőfi ekkor állandóan a lázadás és kétségbeesés közt hánykódott. Még a legerősebb léleknek is le kell roskadnia ennyi csapás súlya alatt.

Petőfi nem roskadt le, de megingott. Lelke fájdalmasan vergődött. Költészete új szint [ölt, melyben minden vigasztalan. „Perczenkint mindjobban elsötétül láthatárom“, mondja 1845-ben, Jókai Mórhoz írt versében. Végre az egész láthatár elborul, s Petőfi költészetének eddig napsugaras, derüs egét mindenfelől komor felhők borítják el: a *Felhők*.

II.

Itt már a pesszimizmus homálya borong Petőfi költészete fölött. A *Felhők* nem is pesszimista költemények, hanem a pesszimista gondolatok valószínűsávos lavinája. Hogyan is verődhetett össze ennyi pesszimista gondolat egy tömegbe? Erre kell megfelelni.

A felelet egyszerű. Hogyan keletkezik a lavina? Kicsiny hótömeg indul el az Alpesek szédítő csúcsairól. Semmisem tartóztatja föl. Utjában mindenütt hómezők állanak. A friss hó reátapad a hógomolyra és mind nagyobbra növeli. Így rohan alább és alább a hósivatagon, mind nagyobb és

nagyobb lesz s mire a völgybe ér, egész falut temet maga alá.

Petőfinél is az első csalódás megingatta a költő hitét, ahhoz hozzájárult a második, a harmadik és a többi, míg végre lavinává nőtt az egész s elborította a költő egész lelkivilágát. A lavina keletkezésének és növekedésének mindenütt megtaláljuk nyomait Petőfi költészetében. Nézzük tehát meg ezeket a nyomokat mindaddig, míg a *Felhők*-höz érünk.

Az *Utolsó ember*-ben van ennek a lavinának magja. Sirbolt itt az ég. A föld koporsó benne. A nap a sirbolt lámpája. Ebből a magból fog a pesszimista gondolatok lavinája, a *Felhők* kifejlődni. Mert, hogy a *Felhők* Petőfi pesszimisztikus költészetének legszebb hajtása, az bizonyos. Mindaz, ami ezenkívül van, ennek a különös műnek előkészítője.

Mikor Petőfi az *Utolsó embert* írja, még egészen bízó lélekkel néz a jövőbe. A sötét kép, melyet rajzol, csupán fantáziájának szüleménye. Hite még nincsen megingatva; még nem érték olyan csapások, hogy lelkét megmérgezhették volna. *Jókai Mór*hoz írt versében vesszük észre először, hogy Petőfi poézise új csillagzathoz ért. Szerelmében, barátaiban, az emberekben való csalódása egész súlyával nehezedik rá lelkére, mikor így panaszol barátjának:

Nem hiszek én már senkinek,
Nincs senkiben bizalmam,

Mert életemben sokszor, ah,
Oly sokszor megcsalattam.
Bizalmam várát fölgyújtották,
Ledöntötték az emberek;
Romjai között egy ép oszlop van:
Te állasz ott, csak te, magadban;
Téged le nem dönthetnek.

A boldogtalan ember nem tesz kivételt. Petőfi kivételt tesz egyik barátjával. Ebből látjuk, hogy hite meg van ugyan ingatva, de még van kire támaszkodnia. Nemsokára ezt is eldobja magától és a kétségbeesés sivatagába száműzi magát. A reményt „förtelmes kéjleány”-nak nevezi. A *Változás*-ban már azt mondja, hogy múlt és jelen kora, ez a két testvér, egymást meg sem ismerik. Barátsággal többé senkit nem ajándékoz meg, inkább azt hazudja, hogy nincs szive. Eddig azt hitte, hogy minden leány a mennyországnak angyala; most azt látja, hogy inkább ördög, mint angyal a leány. Eddig napja volt a hazaszeretet; most csak holdvilág, mely hideg, sárga sugárt vet arczára. Eddig, ha valaki megbántotta, a sírba kívánczozott; most meg éppen azért akar élni, hogy daczolhasson.

Ime, csupa végletekben csapong, sötét gondolatok kinozzák: mégis ragaszkodik az élethez. Szívós lelke volt, újabb csapásokra volt szüksége, hogy ellökje magától az egész világot. A csapások nem is kimélik meg. Ujra szertelenségekbe csap. Azt mondja, hogy nincsen annyi fája a világnak,

melyre valamennyi embert fel lehetne akasztani. *) Irtóztató álmokat ír le, **) melyektől égnek mered hajunk minden szála s csodálkozunk a fantázia bujaságain, mely ezeket a szertelen képeket létrehozta. Biborban látja a bűn hőseit, kiknek lába alatt tiprott erény a zsámoly. Éhségtől kiszáradt alakokat ír le, kiknek arcza oly sárga, mint az aransarkantyú a gazdagok bokáján. Halotti ágyon lát férfiut, kinek keblén a mély sebet saját magzatja ütötte. Veszendő, dúlt országokat ír le, hol kész halál a polgárerény s a hóhérok honfivéres fegyverén pirul az alkony. Rab országokat emleget, hol a zsarnok hatalom gúnykaczaja felülhaladja a rabok jaját. Borzasztó képek! Mindezt álomként írja le, de megjegyzi, hogy amit álmában lát „történek egyre és történtenek“. A végén szilajon kiált fel:

Meddig tart még ez íszonyú világ?
Miért nem jössz, te rontó égi test,
Te üstökös, mely arra rendeltettél,
Hogy sarkaiból a földet kivesd!

Azt hinnők, hogy itt a csúcspontra jutott el; de ez csak bevezetése az elrettentő világnak, melyben él. A *Téli éj* fokozza a borzalmakat. A hópelyhekről azt mondja, hogy azok egy örült gondolatai vagy összetépett lelke rongyai. Víziói

*) Hogy van, hogy azt a sok gazembert.

**) Álmaim.

vannak. Éjjel a hit, remény és szeretet kísértetei látogatják meg, kiket meggyilkoltak, de akik feljárnak hozzá sírjaikból. Csupa agyrém minden kép, melyet egymás mellé halmoz; de már nemcsak a fantázia szüleménye többé. A szivéből feltörő fájdalom az, mely elhomályosítja képzeletét.

Vesztett szélvész, te még mindegyre tombolsz,
A fellegekbe és hajamba markolsz:
Ki akarod tán tépni fűrtimet?
Ah, tépd ki inkább, tépd ki szivemet!

Hogy dobog e sziv! — szinte félek tőle, —
Ugy, mint a kő, mely várormokról dől le,
Vagy mint a koporsónak födele,
Ha a halottat szögezik bele.

Koporsó vagy, koporsó vagy te keblem,
Amelybe szivem élve eltemettem.
Oh sziv, te élő eltemettetett!
Ki irhatná le gyötrelmeidet?

Szivünkbe kap ez a hang. Ez már igaz hang, a költő egész véresen tépte ki szivéből. Épp oly véresen tépte ki azt a nagy panaszt is, melyben a szerelem nélküli élet gyötrelmét siratja.

Ebben a nagyszerű elégiában látjuk, hogy a legfájóbb sebet a szerelmi csalódás ütötte rajta. Ha rátalált volna az eszményképre, ki őt szeretni tudta volna, a többi csalódást is könnyebben elviselte volna. De ez a fájó seb mindegyre felszakad, hogy megható panaszra fakadjon.

Nincsen leány, ki engemet szeretne,
 Nincsen leány, ki mondaná nekem :
 Hideg világ van, lelkedet meghüté,
 Jer, melegedj fel forró keblemen !

Nincsen leány, ki mondaná : fáradt vagy,
 Bocsásd vállamra bágyadt fejedet !
 Nincsen leány, ki véretem lemosná
 E homlokról, mely megköveztetett.

A nagy törvényt látjuk e sorok mögött, hogy a férfinak társra van szüksége, ha az élet viharában meg akar állni. De nemcsak élettársra, hanem szerető élettársra van szükség: szívet és lelket egyesítő frigyre. Petőfi felsír, hogy a sors megtagadta ezt tőle. Ez a hiány fosztotta meg őt, hogy bátran szemébe nézzen a csapásoknak s ne engedje magát megingatni. Lelke ruganyos volt és mégsem tudott visszaverni minden ütést, melyet a sors mért reá. Ezért bukott bele a pesszimizmus sötét világába, hogy jó ideig vergődjék benne. Nem könnyen szabadult, végig kellett szenvednie a kétségbeesés minden fokát, egészen az örület parokszizmusáig. Az *őrült*-ben már napsugarakból fon lángostort, hogy megkorbácsolja a világot. Ez a nagyszerű rapszódia egyesíti magában a korszak minden szertelenségét és geniálitását s méltóan fejezi ki végletes erőfeszítéseit ebben a pár sorban :

Ha megéri a gyümölcs : lehull fájáról.
 Érett gyümölcs vagy, föld : lehullanod kell.
 Még várok holnapig ;
 Ha holnap sem lesz végitélet :

Beások a föld közepéig,
Lőport viszek le,
És a világot a
Levegőbe röpitem . . . Hahaha !

Minden húr elszakadt már, itt növekedett meg a pesszimizmus lavinája oly nagyra, hogy egy nagyszerű összefoglaló remekműben nyerjen kifejezést. Ez a remekmű: a *Felhők*.

Egy kis magyar helység, Szalk-Szent-Márton volt tanuja a költő ezen nevezetes korszakának. Nem is lehet nagyobb ellentétet gondolni, mint Petőfi lángelméjének ezen alkotásait, melyek a költői képzelő erő legszédítőbb magaslatain járnak s az egyszerű, igénytelen falut, a maga nyugalmas vidékével, a szegényes házzal, hol lakott és még szegényesebb szobával, melyben a költeményeket írta. A *Felhők* minden darabja, az elsőtől az utolsóig ott született meg.

Az irodalomtörténet nem sokat törődik Petőfinek ezen alkotásával. Nem is tulajdonított neki nagy jelentőséget. Félre is érti. Petőfi egész pesszimizisztikus költészetét csupán a divatnak tulajdonítja. Byron és Shelley hatását keresik benne. Petőfinek ismernie kellett ezen költőket, de nem táplálkozott belőlük. Nem lett volna poéta, ha ilyen lelkiállapotban nem forgatott volna olyan műveket, melyek lelke hangulatának leginkább megfeleltek. Voltak más költők is, kik hasonló húrokat pengettek. Goethe *Werther*-je óta az egész európai költészetben divatos volt ez a hang. De Petőfi divat-

nak sohasem hódolt. Egészséges lélek volt, kinek érzelgésre hajlama sohasem volt. Pedig csak érzelgős embert kerithet annyira hatalmába egy divatos irány, hogy érte hangot változtasson.

Petőfi nem is változtatott hangot. Lelkéből fakadt az egész, minden idegen hatás nélkül. Mert a korszellem hatását idegen hatásnak tekinteni nem lehet. A *Felhők* Petőfi csodás lángeszének teljesen eredeti alkotása.

F e l h ő k.

I.

Zordon tekintetű épület előtt állunk. Rendel-
tetését nem ismerjük; stíljét nem értjük. Vajjon
mit akarhatott az építőművész? Mert ez az épület
minden ízében szokatlan; semmi sincs rajta, ami
máshoz hasonlóvá tenné. Ha belépünk kapuján:
zavarba jövünk. E boltívek alatt, melyek szeszélyes
szabálytalansággal metszik egymást, különös látvá-
nyok tárulnak szemünk elé. Sötét kamrákba néző
ajtók, rejtélyes feliratokkal. Fényben ragyogó fülkék,
melyekben különös festmények láthatók. Fülünket
fájdalmas zene üti meg. Hol vagyunk? Kinézünk
egy ablakon. Ugy tetszik, mintha az egész tájék
megváltozott volna. A nap komor fényt hint a vi-
dékre. A fák, a mezők lehervadva, kiaszva. Mintha
enyészet nehezedett volna rá a világra.

Csalódás mindez. Nem értjük a látványt s ez
vezeti félre érzékeinket. Figyelmesen kell vizsgá-
lódunk. E sajátságos boltívek, különös festmé-
nyek és rejtélyes feliratok mögött értelem lappang.
De el van rejtve. Amint el van rejtve a világ je-
lentése is. Ki lát bele a teremtés tervébe? Ki
mondja meg, hogy mit jelent a hegyláncz és a pusztaság,
a tenger és a folyó? Ki mondja meg, mit

jelent az állat és mit az emberi lélek? Van-e ezekben rendszer? Van. De ezt csak az érti meg, ki bele tud mélyedni a vizsgálódásba, mint a természettudós. Akinek olyan képzelme van, mely követni tudja a természet határozatlan jelenségeinek láthatatlan körvonalait. Aki figyelemmel tudja kísérni, hogyan tör utat magának a sziklából fakadó csermely, hogyan kigyózik végig a mezőn és mikép táplálja nedvével a partjába kapaszkodó növények apró gyökérszárait. Aki meg tudja figyelni, hogyan csalja ki a tavaszi napsugár az első rügyeket az ágak csúcsain s hogyan bontogatja ki belőle a selyemfinomságu leveleket. Aki meg tudja figyelni fészkében az ökörszemet, mely az árva kakukfiókat magához veszi és mindaddig táplálja, míg szárnyra tudja bocsátani. Így kell megfigyelnünk a természet jelenségeit s akkor megértjük, hogy ezen tervszerűtlenség mögött a legnagyobbyszerűbb törvény rejtőzik, mely áthatja a világot s jelentést ad az utolsó fűszálnak és porszemnek is.

Az a sajátságos épület is, aminek a *Felhőket* neveztük, elmélyedést kíván attól, aki meg akarja érteni. Ha gondolkodva igyekezzünk megfejteni a sötét ajtók feliratait, a festmények jelentését: észre fogjuk venni a boltívek, oszlopok, fülkék tervszerűségét. Egyszerre azt látjuk, hogy a homályban világosság dereng. A hieroglifek önmagukat fejtik meg. Lassankint ingadozni kezdenek a szélsőyes boltozatok, az ívelt folyosók és homályos fülkék; eltűnnek nyomtalanul, mint egy fantasztikus

opera diszletei s e külsőségek mögött feltárul előttünk egy nagyszerű színjáték, mely cikázó villámok vakító fénye mellett bepillantást enged a világmindenség rejtélyes titkaiba. Eszményeink, vágyaink, magasba törő vívódásaink, az emberi élet rendje, a vallás eszméje, a mulandóság gondolata, az ember kicsinyes nyomoruságai, a történelem lélektana s a lenni vagy nem lenni kérdése vonulnak el szemünk előtt vigasztalan jelenetekben.

E színjáték tárgya az egész világ sorsa. Személyeit az egész emberiség adja. Szereplője csak egy van, maga a költő, ki egymaga akarja boldoggá tenni a világot, szabaddá az emberiséget s meghonosítani a szeretet eszméjét az emberek szívében. De a láthatatlan gonosz szellem mindenütt útját szegi s neki küzdenie kell ellene. A gonosz szellem mindig erősebb, de a hős azért csüggedetlenül áll. Szívében vérző sebbel, lelkében kételylyel, ajkán átokkal vívja csatáját a tagadás szellemével. Merészen, daczosan és férfiasan viseli az ökölcsapásokat, míg végre összeroskad; de az utolsó perczben, mikor éppen ki akarja lehelni lelkét, a világmindenség tépett és véres rongyai közt megpillantja az istenség eszméjét, az átok áldássá változik ajkán s úgy hal meg, mint az üdvözítő, ki a szeretet eszményeért keresztfán vérzett el.

II.

Keressük meg e nagyszerű színjáték hasonmását. Ki magyarázta meg színjáték alakjában a világegyetem jelenségeinek összefüggését és jelentését? Ki mutatta meg nagyszerű allegóriában a világot átható két erő küzdelmét: az alkotó és romboló szellem harczát?

Megmutatta *Goethe* és megmutatta *Byron*. Az egyik: a testet öltött objektivitás. A másik: a testet öltött szubjektivitás. Mind a kettő ugyanazt cselekedte; de a maga módja szerint. Az egyik belehelyezte a személyesített eszmét hősébe; a másik önmagát tette a személyesített eszme helyére. Ez a két költemény, *Faust* és *Manfréd* különbsége.

A Felhők hőse, a költő, voltaképen *Faust* és *Manfréd* egy személyben. Ő *Faust*, aki a lét minden mozzanatát kitanulmányozza, mialatt harczot folytat a tagadás szellemével s a végén győzelmesen kerül ki a harczból; ő *Manfréd*, ki szintén a tagadás szellemével küzd s mikor meghal, elrugja magától, mint olyant, kinek nincs hatalma rajta.

Az egyetemes eszmék bősége, a világ mozgató

jelenségeinek nagyszerű áttekintése Faust-hoz teszi hasonlóvá; de a mód, ahogy nyilatkozik, Manfred-ben leli mását. Mert itt is a költő áll a jelenetek központjában s a vigasztalan jelenetek után is úgy áll ott, mint daczoló titán, ki vérzik és hörög, de még a halálban sem érzi magát legyőzve.

Hol van tehát ez a színjáték? Mert a *Felhők* nem egyéb, mint hatvanhat apró költemény. Első pillanatra nem is látszik egyébként, mint apró költemények gyűjteményének. Közelebbről megvizsgálva, fölfedezzük benne az eszmefejlődést, a szerkezetet, mely az egészet összetartja.

Nem szándékozom összeszedni az egymáshoz hasonló gondolatokat. Nem is akarom kiválogatni az egybetartozó eszméket. Nem is fogom a párhuzamos részeket egymás mellé sorakoztatni.

Az élet sem egyforma jelenségek csoportjából áll. Az egyirányu gondolatok, az egyfaju érzések nem csoportosan jelentkeznek. Vannak ugyan eszme és érzelem-áramlatok minden ember életében; de ezeket a véletlenül felbukkanó eszmék és érzések minduntalan áttörik. Az emberi eszmék épp oly össze-visszaságot mutatnak, mint egy tájkép, melyen hegyet és völgyet, folyót és bérczet egymás mellett látunk. És kinek jutott volna eszébe fellázadni e rendszertelenség ellen?

A költő öntudatlanul forgatja fel az eszmék rendjét, hogy a változatosság által érdekesebbé tegye. Ezért oly nagy jóltevői az emberiségnek

a bölcselő költők. És nagyobb hatást gyakorolnak a tömegre, mint a nagy bölcselők. A bölcselő kiválasztja a dolgok lényegén rejlő eszméket és rendszerré formálja; tehát kivonást végez. Meztelenül egymás mellé sorozza az eszméket és ezzel hozzáférhetlenné teszi. Mert a nagy tömeg csak azt érti meg, aminek érzéki alakja van, ami művészi formában jelentkezik. A költő ellenben belehelyezi az eszméket az érzéki formákba és ezzel mindenkinek érthetővé teszi. *Kant* eszméi azért szivárogtak át az emberiség lelkébe, mert voltak költők, írók, kik eszméit fölvegyék, földolgozzák és hozzáférhetővé teszik. Mert a költők és írók művészek is. A bölcselők ritkán azok; gyakran csak közepes stiliszták. Hogy művészetre emelkedjünk a stilusban: arra művésznek kell születnünk. Mert csak így hatja át lelkünket annyira a szép lényege, hogy az stilusunkba is átszivároghasson.

A bölcsélet és művészet házassága tehát a legszebb látvány. Nem szabad tehát kicsinyelnünk a költőket, kik az egyetemes eszméket költeménybe helyezik. Ez több, mint művészet; de nem is bölcsészet.

A költő mindig megéri, minő formában tudja leginkább érzékíteni eszméit. Minő forma fölött uralkodik korlátlanul. Petőfi lírikus volt minden ízében: a lírát választotta tehát a magasabb művészetté vált filozófia formájául. Az eszme nem törte szét a formát, mert a művészet törvényei sokkal erősebben éltek a költő lelkében. A sorrend sem

szándékos; a költő benső sugallat folytán sorakoztatta egymás mellé az előtoluló eszméket. De a lángész öntudatlan sejtelve olyan egészet alkotott benne, melyben művészi bizonyossággal felfedezük a drámai költeményt. Egy fenséges és meg-rázó monológ ez, melyet a költő az emberiség fülébe harsog. Ez a monológ egymaga tölti be a dráma valamennyi felvonását.

ELSŐ SZIN.

Az *Én*, a daczos és legyőzhetetlen szellem, megjelenik a színen. Előtte a ragyogó kék ég perspektívája. Szeme a távol messzeségbe néz, az elvándorló madár röptét követi; de lelke túljár a szemhatáron, túl az életen s abba a birodalomba akar hatolni, mely túl esik ismereteink körén. Eltűnő álomnak képzei a madár röptét, eltűnő álomnak az életet, mely elröpül, de vissza nem tér sohasem.

Mi van abban a birodalomban? Mi vár ott reánk? Feleletet követel a lélektől. De a lélek, az ember halhatatlan része, csak képzeletben tudja követni a madár röptét. Ha tovább akar röpködni a föld határán, lezuhan a magasból. Mi hát az ember? Nyomorult lény. Erőfeszítései hiábavalók. Megnyílik előtte az élet fényes, nagyszerű perspektívája; de útja közben megbotlik az első kőben s nem tud tovább hatolni.

Ugy kezdődik tehát a szín, mint *Goethe* és *Byron* költeménye. *Faust* áttanul minden tudományt, beleöszül és érzi lelkében az ürt, hogy semmit sem tud. Felakar emelkedni a legmagasabb ismeretig. Megakarja állítani az időt, hogy új élettel és ifjúsággal foghasson neki. Szellemeket idéz tehát és eladja lelkét Mephistophelesnek, hogy bár egy pillantást vessen ama ismeretlen ország homályába.

Manfréd is szellemeket idéz föl, hogy feleletet adjanak neki. Magánya fúriákkal van benépesítve, fogait csikorgatja a homályban, átkozza magát, jótétemény gyanánt kéri az örültséget, szembeszáll a halállal; de az ismeretlen démon hideg keze visszatartja a megsemmisüléstől. De el nem adja magát. Nyomorult lénynek érzi magát és mégis istenhez hasonló akar lenni.

Mit csinál a Felhők hőse? Csalódott mindenben. Ideáljai nincsenek. Eszményei elfakultak. Minden törekvésében összeroskad. Nem sír és nem is panaszkodik. A szenvedélyt elárulja arca.

Nézzetek szemembe, mely kiégett,
S belőle kiolvashatjátok,
Hogy rajtam átok fekszik, átok,
Hogy fáj nekem, hogy nagyon fáj az élet.

Faust félredobja könyveit, kimegy a természetbe, az életbe, „mert szürke minden elmélet és zöld az élet aranyfája“. Manfréd az Alpesek közé megy, a szikrázó napsugárban égő örök hó birodalmába, bámulja a szédítő szakadékokat, a mélybe zuhanó vízeséseket. Ott keresi a halált. Faust az életet keresi, Manfréd a halált. A Felhők Én-je is a magányba akar vonulni, hogy a természet ölén megtalálja az enyhülést és a halált:

Szeretném itt hagyni e fényes világot,
Amelyen oly sok sötét foltot látok.
Szeretnék rengetegbe menni,
Ahol nem lenne senki, senki!
Ott hallgatnám a lombok suttogását,
Ott hallgatnám a patakok zúgását
És a madárnak énekét,
S nézném a felhők vándorseregét,
Nézném a nap jöttét s lementét . . .
Mig végre magam is lemennék.

Azt hinnők, hogy a természet meggyógyítja lelkét. Ebben a pár sorban tele tüdővel szívja magába a friss levegőt, mely a természetből kiárad. Él, lehel, gondolkodik itt az is, ami élettelen. De

a természet mégsem gyógyítja meg. A fájdalom
ott marad lelke mélyén s kétségbeejtő cinizmussal
kiált fel:

Annyit sem ér az élet,
Mint egy eltört fazék, mit a konyhából
Kidobtak, s melynek oldaláról
Vén koldus nyalja a rászáradt ételt!

MÁSODIK SZIN.

A természet ölen magába mélyed. Nézi a múltat: volt-e benne szép? Nézi a jövőt: vajjon mit ígér? Faust csak a hiábavaló erőfeszítéseket látja s az eszmények kudarczát. Manfréd a fájdalmas emlékü múltat. A jövő csak ismétlődése a múltnak; nem más, mint a vigasztalan jelen. A Felhők hőse az eszményeket nézi. Bármily szépek is voltak, mindig kiábrándulunk s a jelen sivárságában találjuk magunkat. Oda is veti ezt a gondolatot olyan ecsettel, melyet annak kezéből vett kölcsön, aki a nagy természetet alkotta.

Mögöttem a múlt szép kék erdősége,
Elöttem a jövő szép zöld vetése;
Az mindig messze és mégsem hagy el,
Ezt el nem érem, bár mindig közel.
Ekkép vándorlok az országuton,
Mely puszta, vadon,
Vándorlok csüggedetten
Az örökkétartó jelenben.

Megnézi az eszményeket és vigasztalan képekben mutatja fel sorsukat. A barátság hazug volt. Ha meghaltak volna barátai: előbb könnyeket öntött volna értük. De élnek és mégis meghaltak. Csak a csalódás sóhaja az, amit emléküknök szentelhet.

Meghaltak a remények is. Pazarabb sírfeliratot nem kapott soha semmiféle halott, mint a reménység.

Szállnak reményeink, e szép madarak . . .
Midőn legjobban szállanak,
S szívják a mennyei tiszta léget,
Hol már sas sem tanyáz :
Jön a való, e zord vadász,
S lelövöldözi őket.

A szerelem is csak illuzió. Azt hisszük, hogy örökkétartó érzelem. Fájdalomba merülünk, ha viszonzásra talál. Később magunk érezzük, hogy nem is volt lelkünknek része. Érzéki csalódás volt s az újabb szerelem mégis fájdalmat okoz, ha csalódunk az ideálban. Később azt látjuk, hogy magunkban is csalódtunk.

Nincsenek hát eszmények? Minden pusztá illuzió? Marad az emlékezet, ez a legártatlanabb illuzió. De ez csak hajótörött lelkeknek vigasztalása. A daczos Én félredobja, mint értéktelen semmit.

Emlékezet !

Te összetört hajónk egy deszkaszála,
Mit a hullám s a szél viszálya
A tengerpartra vet . . .

HARMADIK SZIN.

Az eszmények hajótörése után a hős a szerelemhez fordul. Ez az, ami mindig régi és mindig új. A szív mindig képes a gyógyulásra. Az érzékiség, a vágy fölkelte, működésbe hozza a lélek berozsdásodott rugóit. A lélekben újra remények fakadnak s a remény begyógyítja a régi sebeket. Faust is szerelmet kér, mikor eladja lelkét az ördögnek. Ifjuságot és a legszebb nőt. Manfréd is a halott szerelmet idézi fel sírjából, hogy szive meggyógyuljon. A Felhők hőse is oda repül képzeletben, ahol a feketeszemű lányka van. Ebben a szemben a bánat és öröm százzsínű szivárványát képzei.

Csak csalódást vár. De daczos lényéhez hiven, a szerelemben is épp oly energikus, mint szenvedésében. Küzdeni akar mindenben; győzni akar és sohasem legyőzetni. Kettősen akarja érezni a szerelmet is, akárcsak a fájdalmat. Éppen ezért mindig a fájdalom lesz osztályrésze.

Kettősen akarja érezni a szerelmet, de azért nem vet szenvedélye nagy hullámokat. A szerelem, mint szép, de reménytelen mező terül el szemei előtt. Érzései nincsenek már. A csalódások

érzéketlenné tették szívét. Reflexiói egymásután támadnak. Van köztük lehellet-finomságú részlet is, mely egy kiégett szív határtalan gyöngédségére mutat.

A gyermekleány esete, ki ifjáról álmodik, a szerelmet új oldalról mutatja meg. A szerelem csak véletlen műve. Az egymásnak termett lelkek nem találkoznak. A természet meghozta a szerelem törvényét, de nem gondoskodott arról, hogy a szívek találkozzanak.

Hol az igazság? Faust szerint Auerbach pin-czejében. Brand, Frosch és a többi részeges paj-tás társaságában, bor és trágár énekek gőzében. Az éneklés a legemberibb filozófia csalódások esetén. A bánatot csak borba lehet temetni. A má-mor a legszebb, legpoétikusabb temető, ahol a bánat aranyos ködfelhőben úszik.

Melyik a legvigabb temető?

A bú temetője! . . . „S ez hol lelhető!”

Azt kérditek, ugy-e bár?

A bú temetője a borosasztal,

Közepén a kereszttel, a nagy palaczkkal,

E mellett sirhalom minden pohár.

Járunk e vig temetőbe

Ily szomorú időbe!

De a haj látása, „amelynek minden szála szög”, fölébreszti. A mámor is csak illuzió. Az ifjuság illuziója. Ha szétfoszlik az illuzió, újra a valóság sivár országútján vagyunk. Ha őszbe borulnak

fürteink, ha hátunk meggörnyed, a betegség elveszi erőnket, a szív ütése mind halkabban dobog: honnan vesszük a hazug illuziókat, hogy megcsaljuk magunkat?

A mámor eloszlása után újra feljajdul. A szerelem mégis az egész világot mozgatja. Szerelemre áhitozik az egész emberiség. A szeretet egész világ. Ez a nagy semmi az egyetlen valóság. Ez az, ami fölött nincsen hatalmunk, mert ez a legnagyobb hatalom.

Mintha a nagy, nehéz világot tartanám,
Leányka, hogy az ne szakadjon rám,
Ugy reszketek,
Ha megfogom könnyű, kis kezedet.

Hallottunk-e valaha ily lehelletfinom feljajdulást! Csaknem attól tartunk, hogy eltűnik a papírról a légies gondolat. Épp oly finom a következő gondolat is, mely elmés reflexióban jut kifejezésre. A szerelem, mely egész világunkat képezi, csak nekünk az. Mi bámulunk, hogy mégis forog a föld és az egész világ nem ezen gondolkozik. A világ pedig áll s az ember gépiesen végzi munkáját. Mi pedig száguldunk szerelmünkkel téren és időn át s nem bírjuk felfogni, hogy amit most átélünk, az minden ember osztályrésze lehetett. De rohan az idő s kihül a szív.

Még egy ugrás és a szerelem periodusa véget ér. A szerelem a jó és rossz, a mennyország és

a pokol. El hát ebből a világból, mely csak fáj-
dalmat rejt méhében.

Oh lány! szemed
Milyen sötét,
S mégis ragyog:
Kivált midőn
Reám tekintesz,
Ugy tűndököl,
Mint zordon égben
Villám tűzénél
A hóhérpallos!

NEGYEDIK SZIN.

A képzelet, mely a leány szemében hóhérpallós villanását látja, mutatja, hogy hova jutottunk. Az ész kapcsai felbomlanak s a képzelet szabadon kalandozza be az űrt. A földön semmi sem jó. A természetben nincsen semmi szép. Az eszmények hazug álmok. A szerelem csak azért játszik szivünkkel, hogy kétségbeesés örvényébe dobjon.

Föl hát az ég ívére, ahol egymást üzik, vonzzák és taszítják a csillagok milliárdjai! Rugjuk el magunktól a földgolyót, amelyen csak bűn, nyomor és szenvedés születik! Föl a világegyetem legtávolabbi pontjára, hol talán a nagy semmi kezdődik, dobjuk le magunkat az űrbe, melynek végére akkor sem érünk el, ha örök időig esünk alább és alább.

Ha jőne oly nagy fergeteg,
Mely meghasítná az eget,
És a hasitékon át
A földgolyót behajítaná!

Ezzel a bizarr gondolattal kezdi döngetni azt a kaput, mely zárva áll az emberi elme előtt. A csalódás fájdalma, az élet semmiségének sejtelme

arra indítja, hogy fellázadjon, mint *Byron* Kainja, aki tudni akarja a múlt, jelen és jövő történetét. A gonosz szellem magával ragadja a lázadót s mikor vigasztalan képekben mindent megmutatott, visszadobja a földre.

A mi hősrünk saját erején száguld a semmiségbe, hogy onnan a magasból tekintsen le a nagy egészre, melyben a föld is csak egy por-szem jelentőségével bír. Ebben a világban kitágul képzelme s víziószerű felkiáltásokban tördeli szét lelkét. Rendetlen összevisszaságban ugrál képzelete a legkülönbébb tárgyakra. Mert még ebben a távoli perspektívában is a földi dolgok visszás képeit látja visszatükröződni.

A humor tarka szemüvegén nézi a titkok megfajtozott, a bölcsesket, kiket a világ kigúnyol, mert nem tud felemelkedni eszmekörükhöz. Ez a kép a dicsőséget juttatja eszébe s a lángész villanó észjárásával fedezi fel, hogy az tulajdonképen nem is öröm, csak kábító illúzió, mert hiszen fájdalomban fogan.

Mi a dicsőség? . . . Tündöklő szivárvány,
A napnak könnyekben megtört sugára.

És a fájdalom? Erre nincs szükségünk. De ha hiányzik, magunk idézzük elő. Törekvéseink abban összpontosulnak, hogy egymásnak fájdalmat okozunk. És ha magunknak oly nagy fájdalmat okozunk, hogy szívünk repedjen meg: a szív nem reped meg.

Különös képzelet; a humor és kétségbeesés sajátságos szüleménye. De az elme csak tovább száguld. Most már a bánat és öröm különbségét kezdi nézni. Arányban van-e a kettő? Kiegyenlíti-e egymást? Mérlegre veti a kettőt.

A bánat? Egy nagy oczeán.
S az öröm?
Az oczeán kis gyöngye. Talán,
Mire fölhozom, össze is töröm.

A hasonlítások és reflexiók ezen hatalmas dimenziói kimerítik. A bánat és öröm kiáltó egyenlőtlensége az élvezet gondolatához vezeti. Miért éljünk a bánatnak? Miért ne az örömnek inkább? Élvezzünk! Ez a világ célja. Tele torokból kiáltja, mint azok a görög bölcsek, kik az élet célját az élvezetben látták. De nincs hite s amikor a leányt arra buzdítja, hogy minden percet élvezni kell, átcsillan a képen a halál borzalma.

Ha napjaid elhaladnak,
Maradsz magadnak.
Szár az derekad
Majd senki meg nem öleli,
Csak a koporsónak deszkája,
S halvány ajakad
Más nem csókolja, csak a sír férgei . . .

De folytassuk. A szerelem nélküli élvezet után a szeretet nélküli barátságot fujja légbe, mint a pipafüstöt. Mulandó az ember is, mint a pipafüst s a világegyetemben az emberiség is csak

annyit ér. Mulandóság a nagy törvény. Mulandók az érzelmek, melyek kihálnak; mulandó az ember, ki meghal; mulandók a csillagok, melyek lehullnak. Hova vezet ez a törvény? Mi lesz a vége?

Hah, majd ha miljom s miljom év lemégyen,
S a földön és az égen
Csak egy ember s egy csillag bujdosik!
S ha végre az is leesik!

Igy ostromolták e kérdést *Goethe* és *Byron* is. Megtejtést egyik sem talált. Az első a megnyugvás-hoz jutott el; a második a kétségbeeséshez. A mi költőnk is feljajdul s tovább fűzi a gondolatot. Hova tűnünk? Miért élünk, ha jó és rossz egy sorsot ér. Ha *Sokrates* és *hóhéra* is egy helyre mennek.

Oh lehetetlen!
És hátha . . . hátha . . .
Mért nem láthatni a másvilágba!

Zavart elméjében összefutnak a gondolatok és keresztül-kasul kergetik egymást. A sír és a mulandóság. Örökkévalóság és véges lét. A földi élet és a túlvilág. Minden zavart képekben foly össze. És a világ vége? *Byron* *Kainja* megelégszik azzal, ha a múltat látja; ő a jövőt is látni akarja. Mikor megbomlik a nehézkedés törvénye és magába temet mindent földünkkel, bűneinkkel és szenvedéseinkkel együtt.

Elmém ezen sokat gondolkozik:
Ha valaha

A vilárendszer fölbomlana,
S mint most az eső és hó esik,
Esnének akkor csillagok,
S folynának csillagpatakok!

Vissza, véges ember! Agyad megbomlik, szemed zavart! Nincsen erőd túlmenni a határon, nincsen erőd belenézni a jövőbe! A föld szellemének szava int! Ébredj! Csak a föld a tied! Vissza hát a földre! S a daczos Én lezuhan a mindenség boltjáról. Mikor föleszmél s látja, hogy újra a földön van, vérző tagokkal, hörgő mellett csak annyit tud mondani:

Mit ettél föld, hogy egyre szomjazol?
Hogy annyi könnyet s annyi vért iszol?

De ebben a két sorban benne van az egész emberiség sorsa. Nevezzük a világtörténet mottojának. Ezzel a mottóval gördül le a függöny a negyedik szín után.

ÖTÖDIK SZIN.

Mi fog következni? Hova fordul a bukott isten, ki visszaesett a földre? Megmutatja az örök ember pszikológiája. Mikor Faust csalódásai után leszáll a klasszikus Walpurgis-éjszaka homályába, ugyanazt cselekszi, amit a Felhők költője, ki az ürbe röpült. Faust megfigyeli a hatalmas nemző erőket, melyek mélyen rejtőznek a dolgok lényegében és képesek újra és újra teremteni a világot. A Felhők hőse is megakarta figyelni az erőket, melyek a világot állandóan teremtik és rombolják. Goethe tudósként merül bele az erők szemléletébe; Petőfi erőszakosan döngeti a titkok kapuját, mely nem akar kinyilni.

Faust is újra a szerelemhez fordul, az eszményi szerelemhez, melyet a felidézett Helénában talál meg; az Én is érzi, hogy a szerelem az az erő, mely mindig képes ujjáteremténi életünket, ha csak nem halt ki az az érzéki láng, mely nélkül nincsen szerelem. Tudja, hogy a gyönyörűség csak pillanatnyi, de legalább az a pillanat kiemel sötét éjjelünkből. Egyebet nem is vár tőle.

A lányi szív csalárd folyó csak,
Amelybe sugaraikat veték
Az égi csillagok . . .
Ki ott mennyet keres, elnyelik a habok.

A hasonlat magán viseli a tájak jellegét, ahonnan visszatért. Nem érti a szerelmet. A kínra hivatott emberiség másként is szaporodott volna, hogy anyagot szolgáltatson a világalkotó nagy hekatombéjához. Bizarr gondolat születik meg képzeletében.

Ha a sírban megszáradt sziveket
Mind egy halomba hordánák,
S meggyujtanák,
Ki mondja meg:
Hány színű lenne majd e láng?

Elképzeli az elégett szívek lakóit: a szeretetet és gyűlöletet. Hova lettek? Hova költöztek? Oda, ahova a kacaj és sóhaj. Mert az élet folyása abból áll, hogy kaczagunk és sóhajunk, szeretünk és gyűlölünk.

Az élet képe vonul el előtte. Elkezdjük ezt a szerepet az ifjúságban, melyről nem tudjuk, mire való. Forgószél csak, mely virágot körít homlokunkra s aztán gyorsan le is ragadja onnan.

Mi búsan álmélkodva állunk,
S kérdezzük: igaz-e, hogy nálunk
Valál? Talán nem is igaz.

Tovább foly az élet színjátéka. Megízleljük a barátságot. Mint az ifjúság, az is eltűnik. Nem tudjuk azt sem: miért van a barátság?

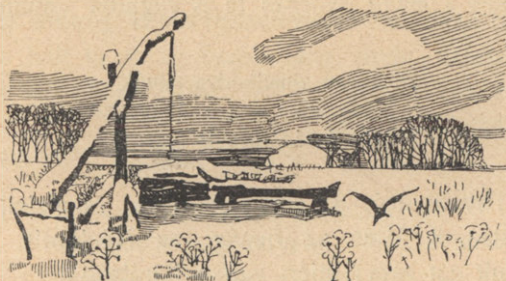
Jönnek az évek, paródiái leszünk a szépségnek.

Földét a földmives felszántja,
Aztán beboronálja.
Képünket az idő felszántja
De be nem boronálja.

Miért van az élet szakainak változása. Miért az ifjuság, a férfikor s az aggság. Miért nyílnak és hervadnak a virágok? Miért van tavasz és nyár, őszi és tél? Talán a világ is így őszi az örökkévalóság hosszú éveinek folyásában? Talán az égi testek is elaggulnak és helyet adnak az égi testek új nemzedékének. Talán kimerül a nap is, amint kiégnek a szívek, melyek egykor forró szerelmökkel melegítették embertársaikat.

Ime, az élet folyása, melynek szemléletéből a költő eljut a tudományos hipotézishez, mikor a napról ezt mondja:

Majd végesvégül
Azt is megérjük, hogy megöszül,
És ekkor . . . ekkor fehér lesz sugára.

HATODIK SZIN.

Az életbe belefáradt hős, mint a vén Faust, a világboldogító eszméket kezdi vizsgálni. Az tevékenységben keres menedéket, miután semmi sincs már számára hátra; ez csak mérlegeli a világboldogító eszmék czélját.

A hős eljut ahhoz a gondolathoz, hogy az emberiségben egy állandó jellemvonás van: az állhatatlanság. Ez ellentmondásban rejlik minden rossz oka. A gonoszság hatalomra emelkedett és több hívet tudott szerezni magának. A tömeg pszikológiája pedig azt mondja: csatlakozzunk ahhoz, amelyik gyakrabban győz. Az igazság ezután útfélen marad, a hazugság orgiát ül.

Hány csepp van az oczeánban?

Hány csillag az égen?

Az emberiség fején hány hajszál van?

S hány gonoszság szívében?

Egész bibliai kenettel számitja össze a gonoszságok számát, mint a hajszálakat. Miért találta ki a biblia, hogy még hajunk szálai is számon

tartatnak odafenn? Mert csak az ily pontos számadás képes félelmet ébreszteni bennünk az örök bíró iránt.

Mert a gonoszszággal rendesen együtt jár a gyávaság is. Ki kellett találni a bálványokat, az isteneket, kik ítélnék sorsunk felett. A vallást és a jövő életet, hogy megszelidüljünk.

Nem süllyed az emberiség!
Ilyen gonosz vala rég,
Ilyen gonosz már kezdet óta . . .
Hisz különben nem kellett volna
Százféle mesét,
Eget, isteneket,
Pokolt és ördögöket
Gondolni ki, hogy zaboláztassék.

A vallás genézisét egyetlen mondatba foglalja össze. Ez a mondat fölér egész kötetekkel, a polgárosodás részletesen kifejtett történetével. Egy villámban foglalja össze a gondolatot s megrázza a dogmák korhadt épületét, melyet évszázadok óta emeltek féltő gonddal azok, kik csak a papíros erkölcsöket ismerik.

Mint láncszem kapcsolódik ide a következő gondolat; nincs kifejtve, csak odavetve. A dogmák igazgatják az emberiséget; a dogmák hatalmától félünk. De akik az erkölcsi lényegét felfedezik s kincsképen a világnak adják, azoknak nincsen becsületök.

Ti szárnyas, óriási lelkek!
 Hogy van, hogy titeket a törpe világ
 Mindig kicsinyeknek kiált?

Nincs hát erkölcsi magja a tömegnek. Csak a félelem teszi engedelmessé a benne rejlő állatot. A nagy eszmékért céltalanul halnak meg a nagy lelkek. A hős újra odatért, a honnan kiindult. Szive sötét földalatti lak. „A fény csak azért hatol bele, hogy lássa a férgeket, mik ott tanyáznak.”

A kínos ébredésben ott áll a hős. Körülötte a dogmák romhalmaza. Az isten dicséretére emelt székesegyházak szétrombolva. A vallás összeomlott, mert hazugságnak bizonyult. A sötétségben, mely az erkölcsi világrend romhalmazára nehezedik, víziószerű látományok ragadják meg. A vilám fénye, mennydörgés és orkán hatalmas harsogása mellett látja a végítéletet s mint a gyermekeiben csalódott és megőrült Lear shaksperei képekben és hangon üvölti bele szózatát az alak-talan éjbe:

Oda nézzetek:
 Csatára iramlik a fergeteg;
 Paripája a szél, a nyargaló,
 Kezében a felleg a lobogó,
 Amelynek villám a nyele.
 Vágtat vele, vágtat vele
 Csatára, csatára . . .
 Mint harsog trombitája,
 A mennydörgés!

— — — — —

Oh, fergeteg,
Ki a tornyokat
Eldöntögeted,
Kinek kezében kiszakad
A tölgy a bércz kebelébül,
Hol századok óta vénül,
Hatalmas fergeteg! Ki nem szakíthatod
Az emberi szivbül a bánatot . . .

HETEDIK SZIN.

E lázas őrjöngés után minden más színt ölt, mindenre félhomály borul. A hős férges gyümölcsnek nézi a világot, melynek le kell hullani. Az a világ, hol a hit is hazugságra van építve, a mulandóságnak van szánva. Ebben a színben nem lázad többé. Miért? Minden elmulik. Hagyjuk békében ezt a világot. Ne akarjuk megjavítani. Ne ostromoljunk. Ne sirjunk fölötte. Miért vesztegetni a könnyeket. A világon semmi sem érdekes rokonszenvűnkre. Az a hideg csillag, mely az égről lemosolyog: szebb világgal hiteget.

Mintha kérdené: vajjon mi van benne? Talán olyan világ, mint a mienk? Vagy talán olyan volt és kihűlt. Egy romlott emberiség kihalt világa fagyasztotta meg.

Mivé lesz a föld? . . . megfagy-e, elég-e?
Én úgy hiszem, hogy meg fog fagyni végre,
Mégfagyasztják a jéghideg szivek,
Amelyek benn s bele fekszenek.

Fagyasztó lehellet érinti szívünket e logika látára. De menjünk csak tovább. Az ellentétek nem

apadnak ki. Be kell bizonyítani, hogy az emberiség megérett a pusztulásra. A fönség és iszony fog kezét nemsokára, hogy összerázkódjunk.

Fönséges éj!

Az égen tündökölve ballag

A nagy hold s a kis esti csillag.

Fönséges éj!

A harmat csillog a gyep bársonyán,

Bokor sátrában zeng a csalogány.

Fönséges éj!

Az ifju mostan megy szeretője után . . .

S most megy gyilkolni a zsvány.

Fönséges éj!

Byronnak voltak csak ilyen víziói; nagy volt ő az ellentétekben. Petőfi fölülmulja. Azt lehet mondani, hogy a természet ütőerén tartotta kezét, hogy megtalálja a borzasztó csattanó legköltőibb ellentétét. Az égen tündökölve ballagó nagy hold és kis esti csillag, a gyep bársonyán csillogó harmat, a bokor sátrában zengő csalogány legalkalmasabb tanuk a sötét bünhöz.

A megváltás gondolata is felbukkan egy pillanatra. A hagyomány és vallásos hit megjelenik egy perczre. A vízőzön mosta el először az emberiség bűneit; Krisztus váltotta meg újra a szeretet eszméjével. Vajjon melyik volt jobb? Vajjon lehetséges-e a megváltás?

Ki fogja vajjon megfejtani

E rejtélyt:

Az emberiségnek könnyei

Lemoshatnák-e az emberiségnek szennyét?

Mintha könnyeket csalna a hős szemébe a megváltó képe, ki a keresztfán vérzett az emberiség bűneért. A szeretet fenséges képe ellágyítja, az emlékezet szelid fényében jelenik meg a család, a poézis fenséges ereje ragyogja be a képet, mely a mulandóság gondolatában fogant.

Szép kedvesem, ha majd az oltár mellett

Dobog felém szerelmes kebled! . . .

S ha majd körülünk apró gyermekek

Mosolyganak, enyelgenek! . . .

S ha majd fölénk a szemfedő borúl,

S kivisznek, s rajtunk a sír domborúl! . . .

S ha majd hozzánk az unokák kijőnek

Szép alkonyán a sárga, csendes ősznek,

S merengve nézik ákáczlombjainkat,

Miket fejfánk nál a lég halkan ingat . . .

Fenséges poézis, csupa zene, csupa melódia. Amily légies ez, épp oly erőteljes a következő gondolat. Előbb a család búcsuzik a világtól; itt a lélek válik a testtől. Lássuk milyennek látja a kettő viszonyát?

Szeretője-e vajjon a testnek a lélek?

S mint szeretőkhöz illik, együtt enyésznek?

Vagy a lélek a testnek csak *barátja* ?

S úgy tesz, mint rendesen a barát :

Elhordja magát,

Midőn emezt pusztulni látja.

Fájdalmas mosoly az, ami itt a költő ajkán játszik. A szatíra akaratlanul is metsző, mert a barátság elmulását ebben a képben fejezi ki utoljára. De a gondolat, melyben a barátságot a test és lélek viszonyához hasonlítja, mutatja Petőfi képzeletének kifogyhatlan erejét. Épp ily nagyszerűen állítja elénk a szerelem mulandóságát.

Oh szerelem, te óriási láng !

Ki a világot gyujtod ránk,

Aztán ellobbansz . . . tán egy percz alatt,

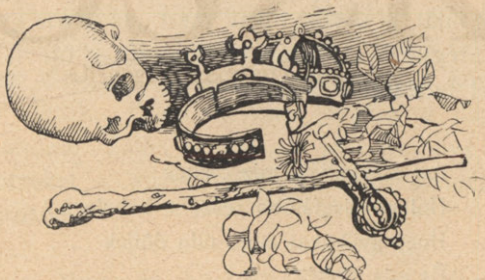
S örök sötétség és hideg hamvad marad.

Hatalmas meghatározás. Festői kép. Mély pszichológia rejlik mögötte, egy bölcsészeti értekezés sem világosíthat fel jobban. Szinte fájdalmas ez a tiszta látás, melyhez a költő kölcsönözte szemeit. Még csak egy pillantást vet erre a tájra s ajkán gúnymosoly vonul el. Vannak hát ördögök és angyalok ? Az irónikus mosolyról látjuk a feleletet : csak emberek vannak. És az ember fogalma elég vigasztalan.

Nem volt ebben a színben semmi végletes. A hős szívébe hideg nyugalom költözött ; ajkán néha mosoly vonult el : a kiábrándultság fájdalmas mosolya. Mintha azt mondaná : jövel mulandóság,

végezd kötelességedet! Nincs már semmi, amiért könnyet tudnék ejteni! Aztán kezébe ragadja a lantot s mielőtt a függöny legördülne a szín után, elzengi a mulandóság fönséges, szép dicshimnuszát:

Mulandóság a királyok királya.
Ez a világ az ő nagy palotája.
Sétál föl és le benne,
S nincs hely, hová ne menne,
S hová lelép, a mire hág,
Minden pusztul . . . körül fekszenek
Szétszórva: eltört koronák,
Hervadt virágok, megrepedt szivek.

NYOLCZADIK SZIN.

Mindent eltemetett a hős, egymaga áll a sírnál, kezében a lanttal, melyen himnuszt énekelt a mulandóságra. A szomorú látvány, a pusztaság egyedülisége még egyszer fölébreszti a rokonszenvet szívében. Bele akar pillantani az élet apró jeleneteibe. Hátha van ott még valami, ami nem a bűn jegyében fogant. Hátha van még valami, ami vigasztaló.

Belenéz a betegember szobájába. Ott egy aszszonyt talál, ki orvost hivat, mert „az orvos gyakran öl”. Megnézi a barátok ölelését s ott is csak gyilkot fedez fel.

Azt tapogatták, míg öleltek :

Hol van legfájóbb része e kebelnek ?

Hogy gyilkukat majd oda döfjék . . .

És oda döfték !

Menjünk tovább. Az emberek egymást lökdösik kenyérért. Keresztül gázolnak egymáson. Félrelökik az útból. Az megy előre, aki erősebb. Irtóztató küzdelem a létért. Miért teszik ? Mindenik a boldogságért fárad ; egyik sem tudja, hogy hiába.

Előttetek, mögöttetek,
Nincs boldogság . . . ott alattatok van
A sírhalomban.

Tovább, tovább. Szegény és gazdag él egymás mellett. Az egyik bőségben uszik, a másik fázik, éhezik s rongyokkal takarja testét. Az állat megtalálja táplálékát, a madárnak fészke van, a farkas ruhával jön a világra. Csak az ember nyomorult, „a természetnek legmostohább fia“. Ez hát a világ? Ez a gondviselés? Ez az emberiség legyen jó, erkölcsös és nemes? Ez lelkesüljön eszményekért?

Szívét nagy sejtelmek fogják el. Jönnie kell egy kornak, mely ledönti a korlátokat. Mely kenyeret ad az éhező millióknak. Hajlékot és ruhát a nyomorultaknak. Eljön-e a kor? A hős előtt véres képek elevenülnek meg. Talán éppen e kor küszöbén állunk. Talán ő van hivatva a nagy szót kimondani. Talán ő lesz az, ki egyenlővé teszi az embereket s azután el fog bukni s elvérezni a vérpadon.

Vajjon mi ér? Vajjon mi történik velem?
Sejtek, s e sejtelem, ez olyan rettentő!
Ugy rángatózik, úgy ugrándozik szivem,
Miként a porban a levágott emberfő.

Bizarr és elrettentő kép. De nagy sejtelem láza lüktet benne, minő csak a vatesek sajátsága. A

nagy sejtelem után még egy kép az életből. Pillantás egy gyászos házba. Mit gyászolnak? Egy özvegy gyászol; de „a ruhán keresztül csillog titkos öröme“.

El innen, el! Álság itt minden. Bűn és förtelem. Mintha Faust beszélne Mephistopheleshez. Vezess gonosz szellem, a világ ugyanis meghalt!

KILENCZEDIK SZIN.

A daczos szellem nem fejezte be harczát. Unottan és kétségbeeséssel menekült a világ képei-től; de a nagy sejtelem kapcsán, mely az emberiség sorsát ölelte magába, harczra fog kelni még egyszer a történelem logikájával. Azzal a logikával, mely nem tűr ellentmondást, mely lezúzza azt, ki neki ellenszegül.

Az elaggott Faust is érzi ennek a logikának súlyát, mikor népboldogító eszméi közepette akadályokba ütközik. Az eszmék sorsa mindig ugyanaz. A szabadság mindig beleütközik a szolgaságba; az igazság a hazugságba. Mert a szolgaságnak és hazugságnak is megvannak a maga prófétái. Ezek a próféták sohasem halnak éhen, sem bitón. De a szabadság és igazság mögött mindig a börtön és bakó leselkedik.

Igazság! alszol? vagy meg is halál?
A férfi méltó volt rá, hogy nyakáról
Aranyláncz függjön; s ime a helyett
Ő függ, ő függ . . . a hóhér kötelén,

S ennek nyakában aranyláncz van, pedig
Hóhérvótelen kéne függnie. —
Igazság! alszol? vagy meg is halál?

A vatesek beszélnek így, kik nagy események előjelét érzik. Akik mély pszichológiát helyeznek bele egy-egy képbe, mert megértik minden ember lelkét, s értik a tömegek lelkének érzelmi hullámzásait s megérik a kor külső kérge alatt a belső eszmék fejlődését. A hős meghatározza az álmot, hogy ebben kifejezze az emberek vágyait. Meglátja a milliók lelkének vágyát; de belát a királyok lelkébe, kiknek életén átok a hatalom, melyre születtek.

Álmában a király
Nem büntet, nem kegyelmez, nem bírál . . .
Nyugalmat élvez.

Maga pedig az álmoképben újra az eszme harcosává szegődik. Oly erős benne a szabadság hite, hogy attól várja az emberiség gyógyulását. Ezért mondja:

Álmomban én
Rabnemzetek bilincsét tördelem!

Mikor erre gondol, lelke egy pillanatra visszanyeri ruganyosságát. Megfenyegeti a gőgös gazdagot, ki lenézi a szegényt. Egy perczre a hit egy

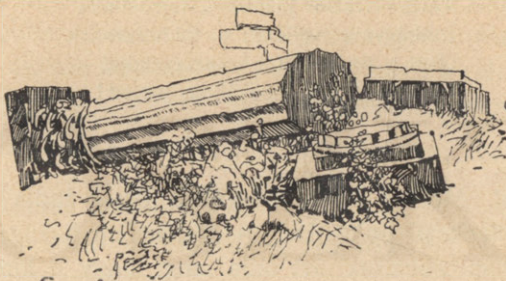
fénysugára csillan át lelkén; de kilobban nem-sokára. Mert a gondviselésben nincs hite. Az árulók jutalmat nyernek; az eszme harcosai pedig büntetést. A börtön, máglya, bitó és kereszt borzalmas képei elevenülnek meg szeme előtt. A történelem kifárad ezen mindig megújuló látványokban.

Kereszt jutalma a fáradságoknak,
Mindenfelé keresztet osztogatnak,
Aranykeresztet tűznek a fejedelmek
Jobbágyaik mellére; a földmívesnek
Oszt a természet búzakereszteket . . .
Fakereszt illet, megváltók, titeket!

Igy egyesíti tág képzelete a legtávolabbi dolgokat. Mert a lángész logikája össze tudja kötni az ellenkező polusokat. A történelem hazug logikájában nemcsak azt látja meg, hogy a királyok érdemteleneket jutalmaznak; hanem azt is, hogy a kor viszont királyoknak emeli az emlékoszlopot, jóságuk és nagyságuk jeléül, míg a jó és nagy emberek jeltelen sírban pihennek.

És hol van az oszlop? . . . elesett!
El kellett esnie,
Mert hazugsággal volt tele.
Az idő igaz,
S eldönti, a mi nem az.
Ott áll a sír most emléktelenül,
Az eltörött helyett mást nem tévének . . .
De nem! hisz örök átka nemzetének
Sötét oszlopként rajta nehezül.

Ezzel a két sorral átkozza el a történelem hamis logikáját. De a sötét kép mögött fölfedezi azt is, hogy van igazság is; de ez a látható és érzékelhető dolgok és eszmék mélyén létezik. Vajjon ez a mélyen rejlő igazság ellensúlyozni képes-e a vigasztalan valót? Van-e a létnek értéke? Lenni vagy nem lenni?

TIZEDIK SZIN.

A hős lelke bejárta már a képzelet minden területét, megvizsgálta az emberi állapot minden fokát. Az eszmények saját tehetetlenségükbe fultak; az emberek képtelenek voltak íelemelkedni azokhoz. A történelem logikája pedig kíméletlenül söpri el az eszméket; az emberiség azzal táplálja lelkét, amihez véletlenül jut hozzá.

Az iszony, undor, kétségbeesés ezen lázas képei közepette szilárdul meg a hős lelkében a törvény, mely a világot áthatja és jelenségeit megmagyarázza. Évezredekkel előbb megmagyarázta a biblia Kain és Ábel történetében s az emberiség azóta nem tudott más magyarázatot találni. Ezt a törvényt bizonyította be Krisztus is a maga halálával. Azóta nemzetek szálltak sírba, új polgárosodások keletkeztek, megújodott a tudomány és bölcsészet: de a világ ugyanaz maradt.

Két erő mozgatja ezt a világot. A történelem ennek a két erőnek szakadatlan harczát példázza. Az egyik erő: a jó. A másik: a rossz. Az egyik: a teremő. A másik: a romboló. A világosság és a sötétség; a nappal és az éjjel. A tagadás szelleme az, mely mindnyájunk lelkében működik.

Ezt a szellemet *Goethe* Mephistopheles alakjában helyezi bele költeményébe; Byron is megszemélyesíti. Lássuk, hogy fejezi ki az örök törvényt a Felhők költője:

Midőn a földön még csak pár ember vala,
Már meghalt az egyik a másiknak általa.
Ábelt megölte Kain.

Ha a világ végén majd újólág
Két ember lesz a föld határain,
Ők is bizonynyal így egymásra rontanak.

De itt nem állapodik meg. Képzelete a multba száguld. Szeretné látni évmilliók fátyolán keresztül az ember származását. Egy villanás mutatja, hogy a költő a fajok harczára gondolt, mely hosszú fejlődés után az embert hozta létre. De vajjon miből lett az ember, hogy ilyen ösztönöket hozott magával a világra? És miből kellene újra születnie, hogy jobb legyen? Vad gyűlölet hatja át azt a négy sort, mely ezt kifejezi:

S az, aki megmarad ott,
Nőül fog venni egy vadállatot.
Talán e vadállatnak méhibül
A réginél szelidebb emberfaj kerül.

Az iszony és gyűlölet perczében is, bár pusztulásra tartja érdemesnek az emberiséget, az utolsó sorban mégis a javítás gondolota kerekedik felül. Az örök törvény nem biztatja semmi jóval. Agya

elsötétült és csak átok gondolata él még benne; de szívében nem halt ki még a szeretet. Érzi, hogy abban nagy, kitéphetetlen szeretet van. Felakarja magát áldozni; megváltani az emberiséget halála árán. Szívét akarja odadobni, hogy abból a szeretet eszméje fakadjon. Hiszi, hogy ez a szeretet létrehozza a szabadságot, melynek levegőjében képes lesz megjavulni az emberiség.

Kivágom én keblemből szívemet,
Ott ugy sem okoz mást, csak gyötrelmeket.
Kivágom és a földbe ültetem . . .
Talán kikél babérfa képiben,
S koszoruja lesz a bajnokoknak,
Kik szabadságért harcolnak.

Végül ebben is kételkedni kezd. Kilobban az utolsó szikra is. A szeretet is csak agyrém. Az sincs, még saját szívében sincs. Semmi sincs. Minden álom. A természet álma. Álom a mi létünk is. Álom a filozófus eszméje, hogy gondolkodunk, tehát vagyunk. De hát minden álom után van fölébredés. Mi lesz akkor?

Fövény szem . . . harmatcsepp . . . a szikla, amelyet
Ezer villám meg nem rengethet . . .
Az örökké rengő tenger . . .
A tiszta napfény és a szennyes ember,
És minden, minden a világon
Csak álom, tünedékeny álom.
Ez álma mind a természetnek,
Kit miljom év előtt szender lepett meg,

S ki álmodik
Talán még miljom, miljom évekig.
De fölébred végre,
Egyszerre fölriad,
Fölkeltik egyre rémesb álmai,
És ekkor a borzalom miatt
A semmiség feneketlen tengerébe
Fog ugrani!

Borzalmas és fenséges kép. Az örület beszél csak ily szédítő dimenzióju képekben, melyek a legnagyobb ellentéteket kötik össze. Egy pillanatra zavarba jövünk. Mit akar mondani? De a zavart kép homályos fátyolán át megnyílik előttünk a határtalan perszpektiva, a borzalmas és fenséges, mely egyetlen pillanat villámfénye mellett bepillantást enged a nagy kaoszba, melynek üstjében a világot fentartó és romboló erők forrongnak.

De a látvány csak egy pillanatig tart. Mély sötétség következik utána. A költő maga is elborzad a látványtól, melyet felmutatott. Vigasztalan és vészes csönd áll be. A levegő fullasztó és nyomott, mint nagy viharok előtt. A hős felidézte a szellemeket és most nem bír velök. Faust is látni akarja a titkos erőket, a föld szellemeit s mikor megjelennek, leroskad előttük. Manfréd magányát is benépesítik a fúriák, fogait csikorgatja, de nem adja meg magát. A Felhők Én-je is magára idézte a sötét szellemeket. Lázban égő szemekkel néz a sötét éjszakába, melyből vadul üvöltve szárguldanak elő és rohanják meg. Egyik szívébe vágja

karmait; a másik agyát tiporja. Ha egyiket leverte, nyomán tíz új támad, kik egyre tépik, marczangolják éles körmeikkel és fogaikkal. De ő le nem roskad. Vérzik, szenved és haldoklik; de daczosan és merően áll. Az Edda sötét képei, Byron örületben fogant víziói nem képesek jobban megmagyarázni ezt a harczot.

Fejemben éj van, éjek éjjele,
S az éj kisértetekkel van tele;
Agyamban egymást szülik a gondolatok,
S egymást tépik szét, mint vadállatok.
Lázzal verő szívemnek vére forr,
Mint boszorkány üstjében a bűvös víz.
Gyúlt képzeletem, mint meteor
Fut át a világon és magával visz.
Laktársam a kétségbeesés,
Szomszédom a megőrülés.

Mély csend következik. Csak a hős hörgését halljuk, ki eljutott a halál küszöbéhez. A két szellem megvívta harczát és a zsákmányra vár. A zsákmány a lélek lesz, mely nemsokára kiszakad földi hüvelyéből. Mephistopheles ott áll hadával, hogy a haldokló Faust lelkét magával vigye a pokolba; ott állnak az angyalok is, hogy az égbe vigyék. Ott állanak a halállal vívódó Manfréd mellett is a gonosz szellemek, hogy égbe törekvő lelkét magukkal rántsák a kárhozatba. Melyik lesz a győztes? Faustot az angyalok kiragadják a gonosz szellemek karmai közül s ott látjuk emelkedni lelkét a hit szárnyain mind magasabb régiókba;

Manfréd hitének utolsó föszlányával igyekszik szabadulni halálos ölelésükből, s lerugja magáról a gonosz szellemeket: „Vissza, felsült ördögök, a halál keze van rajtam, nem a tietek!”

A Felhők hőse mellett is ott sereglenek a jó és rossz szellemek. Ők is a zsákmányra várnak. Hova jut vajjon? A jó szellemek ki tudják-e ragadni a kárhozott szellemeknek karmaiból? Az égbe jut-e vagy a pokolba? Még csak egy hörgés s a lélek kiröppen. A hős utolsó szóra nyitja ajkát. Átokra nyílik s a gonosz szellemek reá teszik kezüket biztos prédájukra. Az átok szörnyű és elrettentő, vad és feneketlen gyűlölet hangján szól:

Legyen átok a földön,
Hol ama fa termett,
Amelyből én nekem
Bölcső készítették;
Legyen átkozott a kéz,
Mely e fát ülteté,
És átkozott az eső s a napsugár,
Mely e fát fölnevelte!

A hang elcsuklik. A hős szívébe egy fénysugár hatol az égi világosságból. A megtört szemekben fény gyúl, merően néz a semmibe, hol víziószerű kép jelenik meg előtte. Egy férfit lát a keresztfán, őt sebből vérzik, durva vasszögek nyomán vér foly, kebléből vér patakzik, fején töviskorona. A vérző ember fölnyitja szemeit s fölkiált: „Én istenem, miért hagytál el engemet!” *) De utolsó lehelletével

*) Máté evangéliuma 27. rész, 46. vers.

mégis e szó röppen az égbe : „Atyám, a te kezeidbe teszem le az én lelkemet.“*) A vízió eltűnik. A hős szivéből kiröppen a gyűlölet, a kétely helyét a bizalom váltja fel, az átok elhal ajkain s áldássá változik. A gonosz szellemek eltűnnek s az angyalok foglalják el a tért. A hős agyában és szívében égi világosság harmóniája gyúl s ajkán a következő szavakkal leheli ki lelkét :

De áldás legyen a földön,
Hol ama fa termett,
Melyből nekem majd
Koporsó készül ;
Áldott legyen a kéz,
Mely e fát ülteté,
Áldott az eső s a napsugár,
Mely e fát felnövelte !

*) Lukács evangéliuma 23. rész, 46. vers.

III.

Igy ér véget a tragédia, a század nagy költéményeinek ikertestvére. Az örök ember képe ez, ki a lángész fényénél észreveszi, hogy az igazság nem a tudomány tételiben és a dogmák paragrafusában rejlik. Ezek csak jelképek, de az érzékelhető és kifejezhető szabályokon túl vannak más szabályok is, melyek a dolgok lényegét fejezik ki. Észreveszi, hogy a mi polgárosultságunk, társadalmunk és életviszonyainkon túl van egy más eszményi világ, melyre csak föl kell emelkednünk, hogy megértsük azokat a titkos erőket, melyek a vén világ organizmusát mozgatják s hogy megértsük a vérkeringés rendszerét, mely az egész világot táplálja s a világ idegrendszerének hálózátát, mely értelmet kölcsönöz az egésznek. Honnan jut ehhez az eszméhez? Függetlenül? Vagy pedig korából kölcsönzi?

Taine mondja, hogy a forradalmak magukkal vonják az eszmék forradalmát is. Ha a társadalom ledobja magáról fejlődése akadályait, az eszmék világában is igyekszik egy magasabb nézőpont felé. A múlt század elején minden költőt ez a törekvés ragad meg. Valamennyien a legmagasabb eszmények felé törnek lázas buzgalommal. Mikor azután látják, hogy nincs erejük hozzá,

fellázadnak a világrend ellen. Megszületik a peszsimizmus, mely azt vallja, hogy boldogság nincs, az igazság hozzáférhetlen, a társadalom rossz, s az ember romlott. A költők fájdalmas panasza betölti a levegőt s a közönség könnyes szemmel hallgatja a vigasztalan zenét. Meg is rendül, mikor látja, hogy némelyik félúton összeroskad és a téboly örvényébe bukik. Csak Goethe és Byron nem roskadtak össze. Az utóbbi hirdette a vigasztalanság filozofiáját, de megállott az örület mesgyéjén; az első fölfedezte azt, amit Sokrates is hirdetett, hogy nem ismerjük magunkat és kiegészítette azzal, hogy nem ismerjük a világot sem. A két ellentétes polus között helyezkedik el Petőfi eszmevilága.

A végtelen eszméje felé való törekvés nem új jelenség az emberiség történetében. Mindig felbukkan nagy politikai és társadalmi rázkódtatások után. Rányomja bélyegét a korabeli bölcsészetre és behatol a költészetbe is. Aeschylóstól Petőfiig állandóan hozott új és új hajtásokat, melyek magukon hordják a bölcsészeti tájak éghajlatának nyomait, a hol fakadtak. *Prometheus*-tól a *Felhők*-ig ép oly nagy a távolság, mint a görög filozófiától *Schopenhauer*-ig. *Goethe* Faustja is magán viseli a bölcsészet korabeli éghajlatát; ez a mű *Kant* bölcsészetének levegőjén hajtott ki, ha a homályos távolban ott látjuk még *Spinozát* és *Leibnizot* is. Ha most e költemények során eljutunk *Madách*-ig, látjuk, hogy más bölcsészeti eszmék is

keletkeztek azóta; nyomban észrevesszük, hogy a pozitivisták is szétküldték a világba a maguk tanait, melyek nem maradtak hatás nélkül.

Ez a tárgy belefér minden formába, ha a forma hatalmában áll a költőnek. De a költőnek ismernie kell saját tehetségét. Természetfölötti dolgok érzékitéséről levén szó, tudnia kell, hogy melyik formában tudja fölvenni a vízió stíljét, mely az egésznek a kinyilatkoztatás jellegét adja. *Aeschylus* lírai operát csinál *Prometheus*-ból s ez a forma felelt meg leginkább céljának. *Dante* eposzt ír, szinte érezzük néha, hogy kezében körzővel méri ki a tájakat; de meggyőződése a hallucinációig emelkedik s mi kénytelenek vagyunk követni őt. *Shakspeare* drámai cselekvénybe helyezi, mert érzi, hogy az emberi lélek gépezetében tudja leginkább érzékiteni az eszméket. *Milton* eposzt ír, de nem tud egészen átalakulni; a metafizikai gépezet mellett mindig megpillantjuk a költő korát és szereplőit. *Goethe* drámai költeményét a multba helyezi, de oly szigoruan megőrzi az orthodoxia látszatát, hogy képzelelmünk átalakul s nem is sejtjük, hogy voltaképen modern eszméket hirdet középkori köntösben. *Byron* is drámát ír; de költeménye csak monolog, melyben maga viszi a szót s csak azért szerepeltet másokat, hogy nekik felelhessen. Minő formát választhatott Petőfi? A líra volt az ő ereje. Más öltözetben közepszerűségbe süllyedhetett volna, így azonban a *Felhők* egyedül álló remekmű a világirodalomban. Drámai költemény, lírai ciklus keretében.

IV.

Vizsgáljuk meg a forma és lényeg viszonyát, hogy még közelebb férközhessünk a költő lelkéhez. A nagy költők maguk teremtik a formát, mely nem egyéb, mint a láthatatlan eszme érzéki része. Szükség van reá, ha nem akarnak bölcsészeti rendszert alkotni.

A Felhők voltaképen lírai költemények sorozata. Átalakítottuk drámává az előbbieken, hogy könnyebben megérthessük a költő lelkében élő eszmék harczát. Mert a színhely voltaképen a költő lelke; a szereplők az eszmék, melyek egymással küzdenek; a cselekvény maga az eszmefejlődés expositióval, bonyodalommal és kifejtéssel.

Mihez hasonlítottuk ezt a drámát? Goethe *Faust*-jához. Mert ez a költemény foglalja magában az egyetemes eszméket, melyek a kort mozgatták. Ha figyelmesen megnézzük a költemény gépezetét, azonnal szemünkbe ötlük, hogy a mű voltaképen nem egyéb, mint a modern kor epopaeája. A hősnek isteni küldetése van, cselekvénye az égben kezdődik és ugyanott kerül megoldásra. A középkori történetnek epikai kerete van. Épp oly joggal nevezhetnők eposznak, mint *Dante* költeményét, az *Isteni színjáték*-ot. Az egyetemes eszmék mindkettőnél a középkor köntösében jelennek meg.

A drámai költemény és az eposz ezen közös vonása adja meg egy újabb párhuzam gondolatát. Az eszmék annál inkább tisztulnak, minél többféle világításban látjuk. Változtassuk át a *Felhők*-et eposszá és vizsgáljuk meg. Adjuk hozzá Dante epikai gépezetét, helyezzük el benne az eszméket és mérlegeljük.

Az „emberélet útjának felén sötét erdőbe jutotunk” mi is. A sötét erdő lelkünk kételye, melyhez csalódásunk és véges voltunk tudata juttatott. Dantet exaltált szerelme és a középkori theologia juttatta oda. Szomjazzuk a tudást és nincsen erőnk túllátni az érzékelhető világ körén. Ott állunk a sötét kapu előtt, melyre föl van írva: „Ki itt belépsz, hagyj föl minden reménnyel!”

Lépünk be. Dante-Virgil átadja szerepét. Petőfi vezet most a homályos világban. Lassan haladunk előre, szemünk még nem szokott hozzá ehhez a látományhoz. Távoli messzeségben huzódnak előttünk az első kör bizonytalan vonalai. Azok szenvednek itt, kik nem veszítették el reményüket s akik a természettől várnak gyógyító balzsamot. A második körben azokat találjuk, kiknek nincsen már hitük az eszményekben. A harmadik körben a szerelemben csalódott lelkek gyötrődnek. A negyedik körben, kik túl akartak hatolni a föld körén, feltámadtak a világrend ellen és megsemmisülve buktak vissza. Az ötödikben, akik nincsenek megelégedve az élet rendjével, melyet az alkotó törvénye hozott. A hatodikban, akik fellázadtak a vallás és

isteni kijelentés ellen, melyet hazugságnak tartanak. A hetedikben, akik az emberiséget teremtese óta rossznak és romlottnak tartják, mely csak pusztulásra érdemes. A nyolczadikban, akik az egyenlőtlenség miatt harczra kelnek a világrenddel. A kilenczedikben pedig azok vannak, kik megakarták változtatni a történelem logikáját s a maguk eszméje szerint berendezni a világot. Itt már eljutotunk a *Pokol* mélyére. Így lesz a mű eposszá. Ami a Felhőkben ezután következik, az a megváltás gondolatával függ össze s átvezető utat képez egy másik világba.

Gondoljunk hozzá ehhez egy jó adag középkori orthodoxyát, mely hihetővé teszi az elragadtatás tárgyait s akkor elképzelhetjük az eposzt, mely a Felhők-ben rejlik. Minden egyéb megvan benne. A vízió stílje, a halluczináció sikoltása, a misztikus kísértetek, a borzasztó és fenyeső állandó ellentéte. Amint Dante költeménye a középkori ember szellemi állapotát festi; ugy ez is a mai ember szellemi állapotának volna képe, úgy amint a kor szelleme és az írók kinyilatkoztatják.

Aki itt is betűszerint veszi a párhuzamot, az oly tévútra kerül, mint aki Goethe és Dante között akarná megtalálni a hasonlóságot s nem tudja, hogy az eszmék jelentése a korszellemmel változik s aki meg akarja érteni jelentésüket, annak a kor nézőpontjába kell helyezkednie. Minden más vizsgálat hamis eredményre vezet.

V.

A kevésbé elmélyedő emberek feljajdulnak e magyarázatra és kárhoztatni fogják az egészet. Igazuk lehet. Aki csak a betűket látja a könyvben s aki csak régiséget lát egy elfakult foliáns lapjaiban: nem a benne rejlő eszméket, az nem is ítélheti meg másként. Én, ha verseket olvasok, nem verseket látok, melyekre alkalmazni kell a poétika szabályait, czirkalómmal mérni soraikat, szabatosan meghatározni formáikat: hanem emberi dokumentumokat, melyek a szerző és a kor lelkét tükröztetik. Nem arról van szó tehát, hogy minek látja a laikus ész a *Felhőket*, hanem hogy mi van benne? Én e költeményekben Petőfi lelkét kerestem s igyekeztem megmagyarázni azt a lelki állapotot, mely ezeket a költeményeket sugalmazta. A felosztásban pedig meg akartam mutatni azokat az ellentétes érzelmi hullámvázakat, melyek lelkét ide-oda dobálták. Meg akartam továbbá mutatni, hogy e költemények elrendezése nem szeszély műve s hogy az egészen lánczolatos eszmemenet vonul át, melyet megérthetünk, ha a költő lelkének gépezetét, az egyes eszmék rugóját és működését figyelemmel

kísérjük. Ez a munka a magasabb esztétika művelete, melyhez kevesen emelkednek fel.

A tudás gyöngé mankó ahhoz, hogy erre a területre lépjünk. Intuitió is kell hozzá, hogy összeállítsuk a lelket, ahol csak sóhajok, felkiáltások és sikoltások állanak rendelkezésünkre. A Felhők is az emberi szellem műveinek ezen osztályába tartozik.

FELHŐK

IRTA

PETŐFI SÁNDOR

PEST,

EMICH GUSZTÁV BIZOMÁNYA

1846.

AZ EREDETI KIADÁS LENYOMATA

101137

10010 110721

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

1101137 110721

I.

Elvándorol a madár,
Ha őszre jár
Az idő.
(Tavaszzal azonban ismét visszajő.)
Száll . . . száll . . . száll . . . viszi szárnya ;
Azon veszed észre magad, hogy már a
Távolság kék levegőit iszsza.
Olyan sebesen száll,
Hogy eltűnő álomnak véled. —
A madárnál
Mi száll tova még sebesebben ? . . . az élet !
De, mint a madár, ez nem tér többé vissza.

II.

Nem sírok én és nem panaszkodom;
Nem mondom én el másnak: mi bajom?
De nézzetek színetlen arczaimra,
Ott föl van írva;
És nézzetek szemembe, melly kiégett,
S belőle kiolvashatjátok,
Hogy rajtam átok fekszik, átok,
Hogy fáj nekem, hogy nagyon fáj az élet!

III.

Szeretném itt hagyni e fényes világot,
A mellyen olly sok sötét foltot látok.
Szeretnék rengetegbe menni,
A hol nem lenne senki, senki!
Ott hallgatnám a lombok suttogását,
Ott hallgatnám a patak zugását
És a madárnak énekét,
S nézném a felhők vándorseregét,
Nézném a nap jöttét s lementét....
Mig végre magam is lemennék.

IV.

Annyit sem ér az élet,
Mint egy eltört fazék, mit a konyhából
Kidobtak, s mellynek oldaláról
Vén koldús nyalja a rá-száradt ételt!

V.

Mögöttem a múlt szép kék erdősége,
Elöttem a jövő szép zöld vetése;
Az mindig messze, és még sem hagy el,
Ezt el nem érem, hár mindig közel.
Ekkép vándorlok az országuton,
Melly pusztá, vadon,
Vándorlok csüggedetten
Az örökkétartó jelenben.

VI.

Voltak barátim, jó embereim
Oh mért meg nem halának!
Sirhalmaikra mostan könnyeim
Folynának,
S virágot termesztene
Fölöttök könnyeim özöne. —
Meg fognak halni majd,
De egyik régi barát
Sem nyer tőlem könnyűket, csak sohajt,
Csalódás kínos sohaját;
S ha ez leng rájuk:
Sírhalmukon elszáradnak a virágok.

VII.

Szállnak reményink, e szép madarak
Midőn legjobban szállanak,
S szíják a mennyei tiszta léget,
Hol már sas sem tanyáz:
Jön a való, e zord vadász,
S lelövöldözi őket.

VIII.

Elváltam a lyánkától,
Ki kedvesem vala ;
Ugy fájt leszakadnom ajakáról,
Melly csókola. —
Rég volt ez ; azóta már
Sok esztendő lejárt.
Az elválás keserüségét
Többé nem érezem,
De a csók édességét
Még most is érezem.

IX.

Emlékezet !

Te összetört hajónk egy deszkaszála,
Mit a hullám s a szél viszálya
A tengerpartra vet.... — —

X.

Amott a távol kék ködében
Emelkedik egy falu tornya sötéten;
Van egy fehér ház e faluban,
Hol egy fekete szemü lyányka van.
E lyányka, e lyányka,
E fekete szem,
Ez bánatom és örömem
Százszínű szivárványa.

XI.

„Viseld egyformán jó s bal sorsodat!“
Igy szól, kit a bolond világ bölcsnek nevez.
Az én jelszóm nem ez;
Én öröमित és fájdalmit
Érezni akarom kettősen érzem.
Lelkem nem a folyó leszén,
A melly egykedvűleg
Ragadja magával a rózsalevelet,
Mellyet tavasszal szép lyány vet bele,
S a száraz fűveket,
Miket
Árjára sodort az ősz szele.

XII.

Mi szebb, mint a szép gyermeklyány orczája?
Ki azt álmodja, hogy ifjút öleli,
Az ifjút, a kivel ébren nem meri
Sejtetni sem, hogy őt imádja!

XIII.

Melly'k a legvígabb temető?
A bú temetője! . . . „S ez hol lelhető?“
Azt kérditek, úgy-e bár? —
A bú temetője a borosasztal,
Közepén a kereszttel, a nagy palaczkkal,
E mellett sírhalom minden pohár. —
Járjunk e víg temetőbe
Illy szomorú időbe'!

XIV.

Hajamnak egy fürtjét levágom,
Mellynek most minden szála szög;
S ha majd elmúlik ifjuságom,
Ha majd megőszülök:
A falra függesztem tükör helyett
E barna fürtöt; így csalom meg szememet.
Hitetve, hogy még fiatal vagyok.....
De vajon nem árul-e el
A szív ütése, mely
Majd mindig halkabban dobog?

XV.

Mintha a nagy, nehéz világot tartanám,
Leányka, hogy ez ne szakadjon rám,
Ugy reszketek,
Ha megfogom könnyű, kis kezedet.

XVI.

Itt állok a rónaközepén,
Mint a szobor, merően.
A pusztát síri csend fődé el,
Mint elfödik a halottat szemfödéllel.
Nagymessze tőlem egy ember kaszál;
Mostan megáll,
S köszörűli a kaszát....
Pengése hozzám nem hallatszik át,
Csak azt látom: mint mozg a kéz.
És most ide néz,
Engem bámul, de én szemem sem mozditom.....
Mit gondolhat, hogy én miről gondolkodom?

XVII.

Oh lány, szemed
Milyen sötét,
S még is ragyog;
Kivált midőn
Reám tekintesz
Ugy tündököl,
Mint zordon éjben
Villám tüzénél
A hóhérpallos!

XVIII.

Ha jőne olly nagy fergeteg,
Melly meghasítná az eget,
És e hasítékon át
A földgolyót behajítaná!

XIX.

Egy bölcs hajdan számaron utazott. —
Azóta az idő megváltozott,
Nagyon megváltozott már,
Most a szamarak
Lovaglanak,
A bölcs pedig gyalog jár.

XX.

Mi a dicsőség? tündöklő szivárvány,
A napnak könnyekben megtört sugára.

XXI.

Sok embert ismerek,
Ki önmagát legjobban szereti;
De másnak ismét vannak kedvesi,
Kiket magánál forróbban szeret,
S ezeket sokszor még is megbántja.
Aztán megbánja,
Hogy könnyeket facsart szeméből,
Kinek egy vidám pillantataért,
Kinek egy mosolyáért
A legszebb részt od'adná életéből.
Ilyenkor tudja csak: mi a gyötrelem?
Mik a keservek?
És kéri szívét: repedj meg, oh szívem!
S ez — büntetésül — nem reped meg.

XXII.

A bánat? egy nagy óceán.
S az öröm?
Az óceán kis gyöngye. Talán,
Mire fölhozom, össze is töröm.

XXIII.

Daczos leány !

Hagyd megcsókolni magad,

Hagyd átölelnem derekad.

Nap megy nap után,

S ha napjaid elhaladnak,

Maradsz magadnak.

Száraz derekad

Majd senki meg nem öleli,

Csak a koporsónak deszkája,

S halvány ajakad

Más nem csókolja, csak a sír férgei . . .

Gondolj reája. —

Mit érzesz,

Nem rendül meg szived ?

Nem érezed,

Hogy ez hideg csók, hideg ölelés lesz !

XXIV.

Gyertyám homályosan lobog . . .
Magam vagyok . . .
Sétálok föl s alá szobámban . . .
Szájamban füstölő pipám van . . .
Multam jelenési lengenek körüllem . . .
Sétálok, sétálok, s szemlélem
A füst árnyékát a falon,
És a barátságról gondolkodom.

XXV.

Mondják, hogy mindenikünk bir egy csillaggal,
S az, a kié lehull az égről, meghal.
És így fogy az ember, így fogy a csillag;
Mindegyre omolnak . . .
A csillag az égről a földre,
Az ember a földről a sírgödörbe.
Hah, majd ha miljom s miljom év lemégyen,
S a földön és az égen
Csak egy ember s egy csillag bujdosik! . . .
S ha végre ez is leesik! . . .

XXVI.

Az ember ugyan hova lesz? . . .
Sokrates,
Ki a mérget megitta,
S hóhéra, ki a mérget neki adta,
Egy helyre mentek mind a ketten?
Oh lehetetlen!
És hátha . . . hátha . . .
Mért nem láthatni a más világba!

XXVII.

Elmém ezen sokat gondolkodik:
Ha valaha
A világrendszer fölbomlana,
S mint most az eső és hó esik,
Esnének akkor csillagok,
S folynának a csillagpatakok!

XXVIII.

Mit ettél, föld, hogy egyre szomjazol?
Hogy annyi könnyet s annyi vért iszol?

XXIX.

Mosolygjatok rám, oh mosolygjatok,
Ti szép leánykák szemei!
S én el fogom felejtetni,
Hogy már olyan sokszor megcsaltatok. —
Véljük, hogy a lányok szíve az ég,
Mert mélyei, mint ez, úgy ragyognak.
A lányi szív csalárd folyó csak,
A mellybe sugáraikat veték
Az égi csillagok....
Ki ott mennyet keres, elnyelik a habok.

XXX.

Ha a sírban megszáradt szíveket
Mind egy halomra hordanák,
S meggyujtanák,
Ki mondja meg:
Hány színű lenne majd e láng?

XXXI.

Hová lesz a kaczaj,
Hová lesz a sohaj,
Ha hangja elenyész ?
S hová lesz az ész,
Midőn már nem gondolkodik ?
S a szeretet
S a gyűlölet,
Ha a szívből kiköltözik ?

XXXII.

Te ifjúság, te forgószél !
Ki szép virágfűzért
Sodorsz magaddal e virágokat
Futtodban homlokunkra keríted
Egy percz alatt
Ismét leröpíted,
S gyorsan tovább futasz.
Mi búsan álmélkodva állunk,
S kérdezzük : igaz-e, hogy nálunk
Valál ? talán nem is igaz !

XXXIII.

Barátim vagytok, azt mondjátok.
Talán nem mondtok hazugságot,
Ez meglehet,
De azért nem adom nektek hitemet,
Nem adhatom; (most jó dolgom van,
Jertek hozzám, ha majd napom lejár,)
Mert a barátság nappal láthatatlan,
Éjjel ragyog csak, mint a fénybogár.

XXXIV.

Földét a földműves felszántja,
Aztán beboronálja.
Képünket az idő felszántja,
De be nem boronálja.

XXXV.

Nem csak mi vénülünk, mi emberek . . .
Mi volna, a mi nem vénülne meg?
Nézzétek a napot, ha jön a deczember:
Nem valóságos öreg ember?
Későn ébred, s alig
Hogy fölkapaszkodhatik
Az égre, oly erőtelen;
Mogorván néz a világra s hidegen,
S olyan korán ledől megint ágyára.
Majd végesvégül
Azt is megérjük, hogy megöszül,
És ekkor . . . ekkor fehér lesz sugára.

XXXVI.

Futó folyam hullámai
Az ember miljom vágya;
Percz hozza őket, percz ragadja el.
A sors azért nem szokta teljesíteni,
Azért nem hallgat rája;
Jól tudja: mikorra egy kegyét leejti,
Az ember már régen mást esdekel,
S hogy kérte amaszt, el is felejtí.

XXXVII.

Hány csepp van az óceánban?
Hány csillag az égen?
Az emberiség fején hány hajszál van?
S hány gonoszság szívében?

XXXVIII.

Nem sülyed az emberiség!
Ilyen gonosz vala rég,
Ilyen gonosz már kezdet óta . . .
Hisz különben nem kellett volna
Százféle mesét,
Eget, isteneket,
Pokolt és ördögöket
Gondolni ki, hogy zaboláztassék.

XXXIX.

Kik a föld alacsony porából,
Mit minden féreg gázol,
A naphoz emelkedtek,
Ti szárnyas, óriási lelkek!
Hogy van, hogy titeket a törpe világ
Mindig kicsinyeknek kiált?
Természetes! hiszen a tölgy a bérczeken
Kisebbnek tetszik, mint a fűzfa ide lenn.

XL.

Az én szivem egy földalatti lak,
Sötét . . . sötét!
Az öröm egy-egy fényes sugarat
Csak néha vét
Mélyébe e földalatti háznak.
Ez a fény is csak azért pillant bele,
Hogy lássa a szörnyeket, mik ott tanyáznak,
Mikkel tele van, tele!

XLI.

Oda nézzetek!

Csatára iramlik a fergeteg;

Paripája a szél, a nyargaló,

Kezében a felleg a lobogó,

A mellynek villám a nyele.

Vágtat vele, vágtat vele

Csatára, csatára . . .

Mint harsog trombitája,

A mennydörgés!

.

Oh fergeteg,

Ki a tornyokat

Eldöntögeted,

Kinek kezében kiszakad

A tölgy a bércz kebelébül,

Hol századok óta vénül,

Hatalmas fergeteg! ki nem szakíthatod

Az emberi szívbül a bánatot. — —

XLII.

Már sokszor énekeltem rólatok,
Még többször is éneklek, szép csillagok.
Én úgy szeretlek titeket!
Egy szebb világgal hiteget
Sugárotok;
S ti egyre mosolygotok,
S oly jól esik nekem,
Oda tekintenem,
Hol egy kis vidámság van
E szomorú világban.

XLIII.

Mivé lesz a föld? . . . megfagy-e, elég-e?
Én ugy hiszem, hogy meg fog fagyni végre,
Mefagyasztják a jéghideg szivek,
A mellyek benne s bele fekszenek.

XLIV.

Fönséges éj!

Az égen tündökölve ballag

A nagy hold s a kis esti csillag.

Fönséges éj!

A harmat csillog a gyep bársonyán,

Bokor sátrában zeng a csalogány.

Fönséges éj!

Az ifju mostan megy szeretője után

S most megy gyilkolni a zsivány.

Fönséges éj!

XLV.

Ki fogja vajjon megfejtani

E rejtélyt:

Az emberiségnek könnyei

Lemoshatnák-e az emberiségnek szennyét?

XLVI.

Szép kedvesem, ha majd az oltár mellett

Dobog felém szerelmes kebled!

S ha majd körülünk apró gyermekek

Mosolyganak, enyelgenek! . . .

S ha majd fölénk a szemfedő borúl,
S kivisznek, s rajtunk a sír domborúl!
S ha majd hozzánk az unokák kijőnek
Szép alkonyán a sárga, csendes ősznek,
S merengve nézik ákáczlombjainkat,
Miket fejfánk nál a lég halkan ingat. . . .

XLVII.

Szeretője-e vajon a testnek a lélek?
S mint szeretőkhöz illik, együtt enyésznek?
Vagy a lélek a testnek csak barátja?
S úgy tesz, mint rendesen a barát:
Elhordja magát,
Midőn amazt pusztulni látja.

XLVIII.

Oh szerelem, te óriási láng!
Ki a világot gyújtod ránk,
Aztán ellobbansz tán egy percz alatt,
S örök sötétség és hideg hamvad marad.

XLIX.

Miért hogy láthatatlanok
Az ördögök s az angyalok?
Ismerni szeretném őket
A végett,
Hogy tudjam, a mit nem tudok:
Mi van ebben és mi van abban?
S az ember mellyikhez hasonlít jobban?

L.

Mulandóság a királyok királya.
Ez a világ az ő nagy palotája.
Sétál föl és le benne,
S nincs hely, hová ne menne,
S hová lelép, a mire hág,
Minden pusztúl körül fekszenek
Szétszórva: eltört koronák,
Hervadt virágok, megrepedt szivek.

LI.

A férj haza jó betegen.
Hű nője orvosért
Megy hirtelen,
Miként siet, az istenért!
Az orvostól mindent remél,
Azért rohan érte, mint a szél,
Olly gyorsan azért keresi föl....
Jól tudja: az orvos gyakran öl.

LII.

Barátaim megölelének,
Szívökhöz nyomták szívemet;
Bennem mi boldog volt a lélek!.....
Később tudám meg: mért öleltenek? —
Azt tapogatták, míg öleltek:
Hol van legfájóbb része e kebelnek?
Hogy gyilkukat majd oda döfjék.....
És oda döfték!

LIII.

Mint lőt-fut a boldogság után
Az ember, a dőre,
Az egyik hátra, a másik előre,
Mikéntha már ott volna nyomán.
Hiába igyekeznetek!
Előttetek, mögöttetek
Nincs a boldogság ott alattatok van
A sírhalomban.

LIV.

Hideg ellen a tél a folyókat jéggel,
A földet hóval leplezé el.
Csupán némelly embernek
Kell öltözetlenül bujdosnia
Tehát a természetnek
Az ember a legmostohább fia?

LV.

Vajon mi ér? vajon mi történik velem?
Sejtek, s e sejtelem, ez olyan rettentő!
Úgy rángatózik, úgy ugrándozik szívem,
Miként a porban a levágott emberfő.

LVI.

Az özvegy gyászba öltözik;
Kedves férjét eltemeték.
Ő gyászruhát ölt a meghalt után! —
Jó asszony, ez egyet föl se vedd,
Vagy végy föl többet.... hisz ez egy ruhán
Keresztül csillog titkos örömed.

LVII.

Igazság! alszol? vagy meg is halál?
E férfi méltó volt rá, hogy nyakáról
Aranyláncz függjön; s ime a helyett
Ő függ, ő függ.... a hóhér kötelén.
S ennek nyakában aranyláncz van, pedig
Hóhérvötelén kéne függnie. —
Igazság! alszol? vagy meg is halál?

LVIII.

Az álom

A természetnek legszebb adománya,
Megnyilik ekkor vágyink tartománya,
Mit nem lelünk meg ébren a világon.

Álmában a szegény

Nem fázik és nem éhezik,

Bibor ruhába öltözik,

S jár szép szobák lágy szőnyegén.

Álmában a király

Nem büntet, nem kegyelmez, nem bírál. . . .

Nyugalmat élvez.

Álmában az ifju elmegy kedveséhez,

Kiért epeszti tiltott szerelem,

S ott olvad égő kebelén. —

Álmamban én

Rabnemzetek bilincsét tördelem!

LIX.

E gazdag úr miként
Göggösködik, mint nézi le a szegényt!
Ne göggösködjél, jó barát,
Azért, hogy most olly jó dolgod van;
Majd e szegény magasabbról néz le rád,
Ha ő a mennyben lesz s te a pokolban.

LX.

Kereszt jutalma a fáradságoknak,
Mindenfelé keresztet osztogatnak.
Aranykeresztet tűznek a fejedelmek
Jobbágyaik mellére; a földmivesnek
Oszt a természet búzakereszteket
Fakereszt illet, megváltók, titeket!

LXI.

Voltak fejedelmek,
A kiknek emlékoszlopot emeltek,
Magast és fényeset,
Melly hirdeté nagyságukat,
Melly hirdeté jóságukat.
És hol van az oszlop? elesett!
El kellett esnie,
Mert hazugsággal volt tele.
Az idő igaz,
S eldönti, ami nem az.
Ott áll a sír most emléktelenül,
Az eltörött helyett mást nem tévének
De nem! hisz örök átka nemzetének
Sötét oszlopként rajta nehezül.

LXII.

Midőn a földön még csak pár ember vala,
Már meghalt egyik a másiknak általa.

Ábelt megölte Kain.

Ha a világ végén majd újolag
Két ember lesz a föld határain,
Ők is bizonynyal így egymásra rontanak.
S az, a ki megmarad ott,
Nőül fog venni egy vadállatot.
Talán e vadállatnak méhibül
A réginél szelídebb emberfaj kerül.

LXIII.

Kivágom én keblemből szívemet,
Ott úgy sem okoz mást, csak gyötrelmeket,
Kivágom és a földbe ültetem
Talán kikél babérfa képiben,
S koszorúja lesz a bajnokoknak,
Kik szabadságért harcolnak!

LXIV.

Fövény szem harmatcsepp a szikla, melyet
Ezer villám meg nem rengethet
Az örökké rengő tenger
A tiszta napfény és a szennyes ember
És minden, minden a világon
Csak álom, tünedékeny álom.
Ez álma mind a természetnek,
Kit miljom év előtt szender lepett meg,
S ki álmodik
Talán még miljom s miljom évekig.
De fölébred végre,
Egyszerre fölriad,
Fölkeltik egyre-rémesb álmai,
És ekkor a borzalom miatt
A semmiség feneketlen tengerébe
Fog ugrani!

LXV.

Fejemben éj van, éjek éjjele,
S ez éj kísértetekkel van tele;
Agyamban egymást szülik a gondolatok,
S egymást tépik szét, mint vadállatok.

Lázzal verő szivemnek vére forr,
Mint boszorkány üstjében a bűvös viz.
Gyúlt képzeletem mint meteor
Fut át a világon és magával visz.
Laktársam a kétségbeesés,
Szomszédom a megőrülés.

LXVI.

Legyen átok a földön,
Hol ama fa termett,
A mellyből én nekem
Bölcső készítették;
Legyen átkozott a kéz,
Melly e fát ülteté,
És átkozott az eső s a napsugár,
Melly e fát felnövelte! —
De áldás legyen a földön,
Hol ama fa termett,
Mellyből nekem majd
Koporsó készül;
Áldott legyen a kéz,
Melly e fát ülteté,
Áldott az eső s a napsugár,
Melly e fát felnövelte!

F ü g g e l é k.

A „Felhők“ eredeti kiadása.

A „*Felhők*“ eredeti kiadása 1846 április 23-ikán jelent meg, kisnyolczadrét alakban, velinpapírra nyomva. Teljes czíme következő :

Felhők. Irta Petőfi Sándor. Pest, 1846. Emich Gusztáv bizománya.

A könyv 70 lapra terjedt, a benne foglalt 66 költemény mindegyike külön lapra volt nyomva és czim nélkül római számmal jelölve. A költemények sorrendje következő volt :

I. Elvándorol a madár. II. Nem sirok én. III. Szeretném itt hagyni. IV. Annyit sem ér az élet. V. Mögöttem a mult. VI. Voltak barátaim. VII. Szállnak reményeink. VIII. Elváltam a lánykától. IX. Emlékezet. X. Amott a távol kék kódében. XI. Viseld egyformán XII. Mi szebb, mint. XIII. Melyik a legvigabb temető. XIV. Hajamnak egy fürtjét levágom. XV. Mintha a nagy, nehéz. XVI. Itt állok a róna közepén. XVII. Oh lány, szemed. XVIII. Ha jőne oly nagy fergeteg XIX. Egy bölcs hajdan. XX. Mi a dicsőség? XXI. Sok embert ismerek. XXII. A bánat? egy nagy oczeán. XXIII Daczos leány. XXIV Gyertyám homályosan lobog. XXV. Mondják, hogy mindenikünk. XXVI. Az ember ugyan hova lesz. XXVII. Elmém ezen sokat gondolkodik. XXVIII. Mit ettél, föld. XXIX. Mosolyogjatok rám. XXX. Ha a sírban. XXXI. Hova lesz a kacaj. XXXII. Te ifjuság. XXXIII. Barátim vagytok. XXXIV. Földét a földmives. XXXV. Nem csak mi vénülünk. XXXVI. Futó folyam hullámai. XXXVII.

Hány csepp van. XXXVIII. Nem sülyed az emberiség. XXXIX. Kik a föld alacsony porából. XL. Az én szívem. XLI. Oda nézzetek. XLII. Már sokszor énekeltem. XLIII. Mivé lesz a föld. XLIV. Fönséges éj. XLV. Ki fogja vajjon. XLVI. Szép kedvesem. XLVII. Szeretője-e vajon. XLVIII. Oh szerelem. XLIX. Miért hogy láthatatlanok. L. Mulandóság. LI. A férj haza jó betegen. LII. Barátaim megölelének. LIII. Mint lótfut a boldogság után. LIV. Hideg ellen a tél. LV. Vajon mit ér? LVI. Az özvegy. LVII. Igazság! alszol? LVIII. Az álom. LIX. E gazdag úr. LX. Kereszt. LXI. Voltak fejedelmek. LXII. Midőn a földön. LXIII. Kivágom én. LXIV. Fővényszem . . . harmatcsepp. LXV. Fejemben éj van. LXVI. Átok és áldás.

Szükséges volt közölnünk a *Felhők*-ben foglalt költemények címeit, mert a mai közönség Petőfi új kiadásából nehezen állapíthatná meg: vajjon mely költemények tartoztak ezen gyűjteménybe? A költő önállóan nem adta ki többször e versenygyűjteményét, belesorozta az összes költemények közé, a nélkül, hogy egybetartozásukat megjelölte volna. Így aztán nem csoda, ha nemsokára feledésbe merült, hogy mely költemények képezték a *Felhők*-et s csak azok tudták, kiknek az eredeti kiadás véletlenül megvolt.

Petőfi költeményeinek későbbi kiadásai gondoskodtak arról, hogy e költemények egybetartozása feledésbe merüljön. Mert a későbbi kiadások, az 1874-iki *diszkiadás* és a több rendbeli népies kiadás még a költemények sorrendjét is felforgatta. Az első darabot második helyre tették s a befejezőt utolsóelőttinek. A közbeesőket összevissza forgatták, sőt még más költeményeket is ékeltek közéjük, így a *Vajda Péter halálára*, a *Miért vagyok én még a világon* címűket és egy Shelley fordítást. Az egyes daraboknak ezen összevissza rendezése nemcsak kegyetlenségre vall, hanem arra is mutat, hogy a *Felhők*-nek nagyobb jelentőséget nem tulajdonítottak.

Nem csoda tehát, ha a közönség az így szétszórt ver-

seket nem tudta a maga egészében tekinteni, hogy a legtöbb ember ma sem tudja, miről van szó, ha a Felhők-et emlegetik. Növeli a zavart az, hogy Petőfinek van egy *Felhők* című verse, melynek azonban ezzel a gyűjteménnyel semmi összefüggése nincs. A kiadások ezen összevisszasága okozta aztán azt a komikus esetet, hogy Petőfi egyik német fordítója, Kertbeny két rendbeli kiadásában is ad *Wolken* című ciklust, de az ilyen cím alá foglalt költemények közül egyetlen egy sem tartozik Petőfi említett versgyűjteményébe, amint ezt Meltzl Hugó megállapította.

II.

A „Felhők“ későbbi kiadásai.

A *Felhők* irodalmában fordulatot idéz elő Meltzl Hugó, ki először ismeri föl a *Felhők*-nek, mint önálló műnek jelentőségét és többféle módon hívja fel rá a figyelmet. 1879-ben lefordítja németre a versgyűjtemény valamennyi darabját és Petőfinek úgyszólván első kritikai életrajzával ellátva 1882-ben kiadja. A mű teljes czime:

Wolken (Felhők) von Alexander Petöfi. Ins Deutsche überetzt nebst einer Biographie des Dichters von Hugo Meltzl von Lomnitz. Lübeck, Schmidt und Erdtmann. Deutsche Hausbibliothek I.

A következő évben közzéteszi a *Felhők* eredeti kiadásának hű lenyomatát alábbi czimen:

Petőfis Wolken. Felhők. Az editio princeps diplomatikus hű lenyomata varia lectióval és német jegyzetekkel, kiadta lomnitz-i Meltzl Hugó. Kézirat gyanánt, egyetemi előadások számára, nyomtatott csupán 70 példányban. Kolozsvár, 1883. októberben.

Ugyancsak egy év múlva az *Összehasonlító Irodalmi Lapok (Acta Comparationis Litterarum Universarum)* 1884-ik évi folyamában közli Meltzl Hugó a *Felhők*-et és valamennyit kommentárral látja el. A közlemény vége csak az 1886-ik évfolyamban látott napvilágot.

Ez a három munka hívta fel a figyelmet a *Felhők* világirodalmi jelentőségére. Azóta nálunk is újra foglalkoznak vele, mint külön művel, így Ferenczi Zoltán, három

kötetes Petőfi-életrajzában A német kiadás pedig útát nyitott ennek a munkának külföldre. Meltzl fordításának köszönjük, hogy a Felhők olasz fordításban is megjelent önállóan. (*Petőfi Nuvole*. Prima traduzione italiana di S. Cassone, 1891.) A Felhőknek sok darabja jelent meg azóta különböző nyelvű fordításban.

Most már Petőfi újabb kiadásaiban is helyreállították a *Felhők* sorrendjét. A *Havas* Adolf rendezte végleges, teljes kiadás (Athenaeum) második kötetében eredeti sorrendben találjuk a költeményeket, a hozzá fűzött jegyzetek pedig felvilágosítást adnak arról, hogy a Felhők egyes darabjai hol és minő fordításokban láttak napvilágot.

Petőfinek ezen költeményei nagy hatást gyakoroltak Nietzsche Frigyesre, a filozófusra, ki a Felhők „Szeretném itt hagyni e fényes világot“ című darabját meg is zenésítette 1864-ben, mikor még csak husz éves volt. Ez a zenemű még kiadatlan. A weimari Nietzsche-Archivban őrzik a filozófus több kompozíciójával együtt, melyeket Petőfi verseire szerzett.

TARTALOM.

	Lapszám.
Bevezetés	11
I.	13
II.	17
Felhők	
I.	27
II.	30
III.	76
IV.	79
V.	82
A „Felhők“ eredeti kiadásának le- nyomata	85
Függelék	
I. A „Felhők“ eredeti kiadása . . .	123
II. A „Felhők“ későbbi kiadásai . .	126

